

Struensees parti.

Af

L. Koch.

De første år af Christian VII's regeringstid udmærkede sig som bekendt ved den uro, der kom i alle forhold, idet de højere embeder skiftede besiddere med stor hurtighed. Samtiden så heri vidnesbyrd om den unge konges letsindighed og upålidelighed, der benyttedes af ærgerrige mænd, som vilde frem paa andres bekostning, og denne betragtning er endnu den almindelige. Det er også utvivlsomt, at både kongens karakterløshed og hofintrigerne have deres store del i disse års omskiftelighed; men den gang, som vel iøvrigt al tid, havde de mænd, der stræbte at trænge andre fra deres pladser, dog tillige den hensigt at bringe andre principer frem og det håb derved at kunne udrette noget til gavn for staten. Netop fordi det ikke blot er personer, men forskellige anskuelser, der strides, har det sin interesse at betragte de forandringer, der fandt sted, lidt nærmere.

Kongens første regeringsår, 1766, havde bragt Frederik V's yndling A. G. Moltke en brat og temmelig unådig afsked, medens prins Carl af Hessen var bleven kongens alt formående yndling og havde ægtet

hans søster. I en alder af 22 år var han i løbet af få måneder blevet generallieutenant, kommandør for garden, ridder af Elefanten, felttøjnester, statsminister, præsident i krigsrådet og vicekonge i Norge. Det var intet under, at en så ung mand ikke kunde bære denne storhed, der kom så pludseligt over ham. Han kom i stillinger, hvor han ikke kunde gøre fyldest, han påtog sig over for ældre mænd en beskyttermine, der ikke klædte ham, og, hvad der især blev skæbnesvangert for ham, han viste mangel på menneskekundskab ved at fremdrage mænd, han ikke kunde stole på, og som siden svigtede ham, så han tilsidst kun var omgivet af troløse venner og ubehændige rådgivere¹⁾.

Dertil kom, at han havde skaffet sig personlige fjender, imellem hvilke kongens forrige overhofmester D. Reventlov var den farligste. Denne var en meget vanskelig mand at komme ud af det med; prinsen havde været uforsigtig nok, ikke blot til at fornærme ham, men også til at rejse uretfærdige beskyldninger mod ham²⁾, og Reventlov var ikke den mand, der skånede en uven, når der var lejlighed til at ramme ham. Også den gamle grev Danneskiold Samsøe, som dog vistnok selv skyldte prinsen, at han var bleven kaldet til hoffet igen, modarbejdede ham, vistnok især, fordi han ikke uden grund mente gennem ham at kunne ramme sin modstander Bernstorff. Men desuden var der en kreds mænd, mest militære, der af princip vare modstandere mod hele den måde, hvorpå der hidtil var bleven regeret. I spidsen for dem stod feltmarchal grev St. Germain,

¹⁾ Danske Mag. V. 3. 8.

²⁾ Danske Mag. V. 3. 13.

der 1762 var bleven indkaldt for at føre den danske hær mod Russerne. Siden havde han stået i spidsen for hærbestyrelsen, indtil han 1766 måtte vige for prinsen, medens han dog beholdt sin kommando. Til ham sluttede sig general Peter Elias Gähler, der havde delt hans skæbne, idet han var bleven afskediget fra sin plads i krigsdirektoriet og var bleven udnævnt til viceguvernør i Glückstadt. Endvidere oberst grev F. Gørtz, der i forening med den preussiske gesandt Borch e lagde planer til at omstyrte hele ministeriet, og endelig en meget urolig og upålidelig mand, grev Rantzau Ascheberg. Det var især disse mænd, hvem det lykkedes at gøre kongen ked af sin svoger; efter at der længe havde været kulde imellem dem, kom det i Marts 1767 til åbenbar uenighed, og prinsen måtte fortrække. Han rejste med sin hustru til Hessen.

Sejerherreerne delte nu hans mange embeder mellem sig. Reventlov, der utvivlsomt havde gjort, hvad han formåede, for at styrte prinsen, kunde, da dette var sket, ikke længere regnes med til partiet. Måske var det dog hans part af byttet, at hans søstersøn Sperling blev oberst i kavalleriet og havde gode udsigter til at blive prins Carls eftermand som kongens yndling. I det mindste senere omtales Sperling yderst hånligt af Rantzau og Gähler, så det har vel næppe været dem, der have trukket ham frem. St. Germain, Gähler og Gørtz blev medlemmer af krigsdirektoriet, en benævnelse, der atter afløste den i prinsens tid brugte, krigsrådet, og Rantzau blev vicekonge i Norge, hvor Woldemar Schmettan måtte vige pladsen.

Ved hele denne „revolution“ var Bernstorffs stilling bleven stærkt truet, idet næsten alle de mænd, der

vare blevne ansatte, hørte mellem hans erklærede modstandere. Prins Carl havde vist nok voldt ham mange ærgrelser; men når han krydsede Bernstorffs planer eller fremdrøg mænd, der vare ham ubehagelige, var det kun af ubesindighed; ti i virkeligheden nærrede han den gang, som bestandig senere, den største ærbødighed for ministeren, og der er al grund til at tro det, når der fortælles, at han har forhindret tidligere forsøg på at styrte ham. Bernstorff havde også gjort, hvad han kunde, for at forhindre prinsens fald, der let kunde blive et forspil for hans eget. Det viste sig også snart, at det sejrende parti ikke vilde blive stående ved de opnåede resultater, og kun med møje lykkedes det at fjerne Gørtz, der synes at være bleven benyttet som stormbuk¹⁾. Han gik som gesandt til Berlin. Men desuagtet havde Bernstorffs stilling aldrig før været så vanskelig som i foråret 1767, da han mellem de højere embedsmænd kun havde få venner, men mange fjender. Også mellem ham og Reventlov, der dog både før og senere vare de bedste venner, var der opstået kulde, fordi Reventlov arbejdede på prins Carls fald. På kongen kunde der ikke bygges, og dronningen har næppe nogensinde havt noget tilovers for Bernstorff, i det mindste gjorde hans modstandere regning på hende og hendes overhofmesterinde, fru Plessen.

Men desuagtet havde Bernstorff langt bedre kort på hånden, end det så ud til. Kort efter at hans modstan-

¹⁾ Om disse intriger skriver C. Scheel til Ulstrup: „L'état doit souffrir par les intrigues, que l'intérêt des particuliers mine; au moins les Danois ont pour eux d'avoir été neutres dans tout ce bruit, où les Allemands auroient achevés leurs dessins, si la discorde entre eux ne leur avoit été contraire.“ (Arkivet på Ravnholt.) Ved de sidste ord sigtes uden tvivl til, at St. Germain synes at være bleven nødt til at desavouere Gørtz.

dere tilsyneladende havde fået overtaget, afsluttedes i København d. 22. April den foreløbige traktat om mageskiftet af Oldenborg mod det gottorpske Holsten, og d. 10. Oktober ratificeredes den af kejserinde Catharine. Derved var endelig det første skridt gjort mod det mål, som Bernstorff igennem 16 år havde stræbt til med en i sandhed beundringsværdig udholdenhed. Det var endnu i friskt minde, hvor farligt det kunde blive for Danmark, når en holstensk hertug sad på Ruslands trone, så glæden over, at der nu var udsigt til at bringe denne sag til ende, må have været stor og almindelig, og når denne begivenhed nu blev anledning til en ny „revolution“ ved det danske hof, så er denne ikke blot et personskifte, den har en virkelig politisk karakter. Skulde der være udsigt til at føre den nu lykkeligt indledede sag til ende, måtte Bernstorff befries for den endeløse strid med åbenbare og skjulte modstandere her hjemme; ti det var kun til ham, kejserinden havde tillid, og kun med ham, hun vilde forhandle. Allerede inden traktaten ratificeredes, havde den russiske gesandt i København, Filosofov, og C. v. Saldern, der på kejserindens vegne skulde drive underhandlingerne, på mange måder søgt at støtte Bernstorff, der selv søgte deres hjælp, da det gjaldt om at få kongen til at sende Gøtz bort fra København¹⁾. Der er vel næppe nogen tvivl om, at de russiske statsmænd også have haft fingrene med i spillet ved de forandringer, der skete efter traktatens ratifikation; i det mindste kastede det overvundne parti hele skylden på Saldern, der sikkert også

¹⁾ Hist. Tidsskr. IV. 3. 109 ff. E. Holm, C. v. Saldern. Danske Mag. V. 3. 104 ff.

på dette tidspunkt havde større indflydelse, end en fremmed gesandt burde have havt; der gik mange rygter om, at han skulde træde i dansk tjeneste og have en høj plads i regeringen. Men hvem det end er, der har drevet værket, vist er det, at udrensningen var så grundig, at den virkelig bragte den ro tilveje, som man hidtil havde savnet, og denne tilstand varede, til Struensee fik magten.

Danneskiold, St. Germain, Reverdil¹⁾, der antoges at høre til dennes tilhængere, Gørtz, der allerede i foråret var rejst til Berlin som dansk gesandt, uden, som det synes, nogensinde at have tiltrådt denne stilling, og Rantzau afskedigedes alle endnu i 1767, og i begyndelsen af det næste år Sperling og md. Plessen, hvortil senere kom Enevold Brandt, medens Børche kaldtes tilbage af sin konge. Også Reventlov fik sin afsked, men optoges dog kort efter atter i konseillet. Det synes, som om hensigten kun har været at skaffe Bernstorffs ven Schack, hvem han året i forvejen, da han vendte tilbage fra gesandtskabsposten i Stockholm, ikke havde kunnet give en passende ansættelse, pladsen som 1ste deputeret i finanskamret. I det hele styrkede Bernstorff sig ved at ansætte mænd, der vare enige med ham, frem for alle hans gamle ven A. G. Moltke, der blev optaget i konseillet; F. C. Rosenkrantz var alt lidt tidligere blevet medlem af dette, og da der snart blev enighed mellem Bernstorff og Reventlov, måtte regeringen siges nu at være så fast og ensartet som ingensinde tidligere. — En yndling synes kongen

¹⁾ I sine Memoirer (Paris 1858) s. 99 f. forklarer denne, hvorledes det gik til, at han blev regnet til St. Germain's parti. Om dennes vrede mod Bernstorff s. 118.

ikke at have kunnet undvære. Da Sperling forlod hoffet, kom grev Conrad Holck i hans sted. Der var noget faretruende i dette forhold; ti den, der som Holck al tid var om kongen, havde i virkeligheden magten i sin hånd. Holck var letsindig og ødsel, men godmodig, han brød sig mere om forlystelser end om magt, og uagtet mange af Bernstorffs venner så skævt til ham, har han dog næppe nogensinde voldt ministeren betydelige bryderier. — Der var en mand af det faldne parti, der beholdt sin stilling, nemlig Gähler, der blev ved at være medlem af generalitetet. Hvad grunden var til, at man ikke nu som 1766 lod ham følge St. Germain, lader sig ikke oplyse¹⁾. Gähler var en dannet mand, der forstod at beherske sig; han omgikkes desuden Bernstorff, og dette kan have været grund nok til, at han undgik sine venners skæbne; måske har det været vanskeligt at erstatte ham; Bernstorff måtte også stundom erkende, hvad St. Germain klagede over, at der i Danmark var så få at vælge imellem; men den skånsel, der vistnes ham, forandrede ikke hans anskuelse. Gähler var utvivlsomt en dygtig mand; men det er næppe uden grund, når han beskyldes for at have havt lyst til at „melere sig“ i ting, i hvilke han manglede indsigt. Især klagedes der i Struenseetiden fra alle sider over, at han gav sig af med flådens bestyrelse. Han har også gjort forslag til begge kancelliers omordning, ja imellem hans papirer fandtes et udkast til forandring af lovgivningen angående odelsretten

¹⁾ Det er sikkert bagvaskelse, når grev E. A. Holstein antyder et forhold mellem fru Gähler og Holck. (Rigsarkivet, Anecdotes historiques.) Der er intet bevis for, at hendes vandel ikke har været fuldstændig uplettet.

i Norge. Man var ikke vant til, at en militær gav sig af med ting, der lå hans fag så fjærnt.

De principer, som de tre generaler, der især må betragtes som partiets førere, vilde sætte i værk, vare ganske de samme, som lå til grund for Struensees regering 3 år senere. Bekendtskabet mellem dem skrev sig oprindeligt fra felttoget i Holsten og Meklenborg 1762. St. Germain og Gähler havde her fået et stærkt indtryk af, hvor ilde de vilde have været stede, hvis de skulde have ført den danske hær i felten, som den var, og hvor lidt generalitetet var skikket til at udfolde den virksomhed, som hærens bestyrelse må lægge for dagen under krigsforhold. Det var ikke en floskel, når St. Germain den gang udtalte, at der skulde marscheres ind i Meklenborg, om så soldaterne skulde gå barbenede og selv trække kanonerne; men disse ord betegne virkelig den tilstand, hvori han fandt hæren, der dog i 6 år skulde have været på krigsfod. Han og de mænd, der sluttede sig til ham, vilde derfor først og fremmest fremkalde en forandring af hele hærvæsenet; men de indskrænkede sig ikke dertil. De vare vist nok ikke på Rantzau nær egentlige modstandere af Bernstorffs udenrigspolitik. Uagtet St. Germain var bleven et offer for denne, udtaler han sig aldrig mod forbundet med Rusland, tværtimod fraråder han gentagne gange, at der skal tænkes paa at kalde ham tilbage, fordi det kun vil vække kejserindens uvillie. Men de fandt, sikkert ikke uden grund, at Rusland havde benyttet lejligheden til at opnå en utilbørlig indflydelse på Danmarks indre anliggender, og fremfor alt: de betragtede Bernstorff som repræsentanten for det system, der efter deres mening var skyld i, at der i hele statens virksom-

hed var mangel på kraft og dygtighed. Da Gähler 1766 var bleven afskediget, klagede han over, at de overordnede blandede sig for meget i enkeltheder; de underordnede kom derfor aldrig ud over umyndighedstilstanden, de brød sig ikke om deres arbejde, og kongens tjeneste fremmedes ikke. Det var kendskab til formularerne og ikke dygtigheden, der beskyttede en embedsmand mod ubehageligheder. Før dette princip forandredes, kunde pedanteriet ikke afskaffes; alt, hvad der var kort, simpelt, let, klart og fint, vilde være farligt. I 1770, da reformerne begyndte at tage fart, skriver han, at mange nu ønske Bernstorff tilbage; ti hans ministerium havde været dem meget nyttigt, han havde drevet overbærenheden så vidt som muligt, nu bestod samfundet kun af forkælede børn og gavtyve¹⁾.

Mod alt dette så de kun ét råd, den såkaldte oplyste enevælde. Disse mænd vilde lægge hele magten i kongens egen hånd, han skulde bringes i umiddelbar berøring med folket, fra hvilket han var bleven fjærnet ved hele det efter deres mening langsomt og uheldigt arbejdende regeringsmaskineri; det er den ofte udtalte grund sætning, at alt skal ske for folket, men alt ved kongen, der bærer deres politik. Selvfølgelig er det Frederik II af Preussen, der er deres forbillede. Han havde med rette gjort et stærkt indtryk på sin samtid; selv Christian VII havde så vel som omtrent alle Europas fyrster ønsket at efterligne ham. Bernstorff havde derimod bestandig havt antipati imod ham, en følelse, den preussiske konge ærligt gengældte. Rantzau betragtede kon-

¹⁾ Rigsarkivet. Struensee. Breve af 27. Avg. 1766 og 6. Oktbr. 1770. — Hvor i det følgende ingen anden kilde er nævnt, støtter fremstillingen sig paa aktstykker fra den nævnte samling.

gen af Preussen som „skaberens ære og den mest udmærkede af skabningerne“, og det er vist nok rigtigt, når det siges, at Preussen var den eneste stat, som Struensee brød sig om at stå sig godt med¹⁾.

Man kan egentlig ikke undre sig over, at der kunde vågne lyst til at efterligne kongen af Preussen, når man ser hen til, hvad der kunde udrettes i Preussen, og hvad der ikke kunde udrettes i Danmark. Dettes finanser vare 1763 ligeså medtagne af freden som Preussens af den ødelæggende krig, der næsten havde hærget alle dets provinser. Og da denne var endt, lykkedes det i Preussen at bringe agerbruget på fode, ophjælpe fabriksvæset, kolonisere øde egne, alt sammen ting, der vare mislykkede i Danmark. Der trængtes her virkelig til fremskridt, og Bernstorffs modstandere havde ikke uret, når de kritiserede den måde, hvorpå man havde forsøgt at gøre sådanne her hjemme, men derimod nok i at give ham skylden for adskilligt, han i virkeligheden ikke bar ansvaret for.

Når der nu skulde rådes bod på manglerne ved det hidtilværende system og tilvejebringes bedre tilstande, da måtte „aristokratiet og anarkiet“ knækkes²⁾; adelen måtte berøves den magt og særstilling, den hidtil havde havt, samtidig med at der i hele administrationen gennemførtes mere subordination. „I et monarki skal kongen alene være solen, og alle andre kun planeter, der modtage lyset fra ham som et lan og som i et spejl.“

¹⁾ Rigsarkivet. Politisk saml. U. A. Holstein, Anecdotes historiques I. 116.

²⁾ I sit forhør forklarede Gähler, at aristokrati er, når embederne ej blive givne til de habileste, anarki, når lovene ej blive fulgte. Derover har han hørt megen klage.

Det er Gähler, der har udtalt de ovenfor anførte ord i et brev til St. Germain, og de her fremsatte grundsætninger komme ofte igen i de to generalers brevvexling. Mærkeligst er dog et brev fra St. Germain, om hvilket man næsten kan sige, at det indeholder programmet for Struensees regering; det er skrevet 6. Oktober 1770, altså 3 uger efter Bernstorffs afskedigelse. — St. Germain var tilfreds med, hvad der var sket, han vilde have ansat netop de samme folk, som nu vare komne i embederne. Men han forstår godt, at sejren ikke endnu er vundet. Skal den blive det, da må man aldrig tabe tronen af syne. Det er ikke sandt, når man har beskyldt ham for at ville skabe en hær, hvormed kongen kunde undertrykke alt, berøve adelen dens privilegier eller endog helt tilintetgøre den og indføre et absolut despoti. Men tronen bør være omgivet med ærlige mænd, og ved embedsbesættelser må der hverken tages hensyn til navn eller anciennitet, men ene til dygtighed; man må ikke være bange for at sætte det yngste medlem af et kollegium i spidsen for dette, når han er den, der er bedst skikket til det. Enhver skal have adgang til kongen, men kun skriftligt, og den, der fører falske klager, skal straffes. Der skal gives love, som passe på alle tilfælde, så at benådnings og undtagelser fra loven blive overflødige. Ministrene må ikke stå i spidsen for kollegierne; ti det er at være part og dommer på samme tid. De skulle kun referere forestillingerne og derefter sige deres mening i konseillet, og kongen skal dømme. Det duer ikke, at ministrene, som hidtil har været skik, forsamle sig, før konseillet holdes hos kongen, og blive enige om, hvorledes de skulle udtale sig. Hver enkelt skal sige sin mening. Alle „disse uværdige sportler“ skulle

afskaffes; der skal indrettes et revisionskammer for finanserne. Hvert kollegium skal afhænge af en minister, som efter at have fået kongens ordre skal befale „déspotiquement“. Kollegierne ere ikke indrettede for at tage initiativ, men kun for at forestille, bevare formerne, udføre enkeltheder og uddele ordrer. Der bør ikke findes andre titler end embedstitler; dog kunde man sælge titler til rige folk. Da kongen trænger dertil, kunde han sælge bønderne friheden. Endelig slutter brevet saaledes: „Det slagne parti vil især den gode dronning tillivs. Våger alle over denne gode fyrstinde, og stræber især at få tilintetgjort det testament, som kongen gjorde før sin udenlandsrejse; ti jeg véd, at det er meget ugunstigt for hende, og man véd ikke, hvad der kan hænde“¹⁾).

Enhver, der kender noget til Struensees regering, vil vide, i hvor mange stykker grundlinierne for den her ere dragne, ja marchallens grundsætninger overlevede den; i forordningen om konseillets genoprettelse af 13. Februar 1772 er forholdet mellem ministrene og kollegierne bestemt ganske som angivet i hans skrivelse. Denne forordning skal være forfattet af Rantzau²⁾); men det er i så tilfælde sandsynligt, at denne har rådspurgt St. Germain, der den gang var i København, og marchallen har da havt lejlighed til at redde en del af sine grundsætninger og bidraget til, at kongens magt kunde bevares, som han anså det for rigtigt, uafhængig af kollegierne. — I St. Germain og Gählers brevveksling fremhæves

¹⁾ Danske Magazin V. 3. 38. 41. Under forhøret sagde Gähler, at han havde spurgt Struensee om det her omtalte testament, og denne havde sagt, at der intet var.

²⁾ U. A. Holstein.

især den ene side af det nye system, kongens selvregering; men ved siden heraf gik jo også en vis liberalisme; også denne kommer til orde hos St. Germain så vel som hos Gähler og Rantzau; de vare alle tre venner af bondefriheden. De kunde her også beråbe sig paa at være i god overensstemmelse med forbilledet, Frederik II, som, da han ophævede fællesskabet, med selvfølelse bemærkede, at de monarker, som efterlignede republikanske institutioner, ikke fortjene at beskyldes for despotisme¹). Men uden tvivl er dog, hvad i og for sig er naturligt, denne det nye systems liberale side af Struensee udviklet på en måde, som hans fornemme og adelige meningsfæller næppe have billiget. Om trykkefriheden findes der ingen udtalelser af dem; men denne blev givet på en tid, da Gähler endnu havde indflydelse, og da han var fuldkommen tilfreds med de tegn, der bebudede, at det gamle system var forladt.

Der kan ikke være tale om, at Struensee skulde have påvirket St. Germain, der aldrig nævner ham og formodentlig slet ikke har kendt ham, før han mod slutningen af hans regering kom til København. Men er da det modsatte tilfældet, så at vi må sige, at Danmark i Struenseetiden blev regeret efter St. Germain's principer, om end selvfølgelig modificerede af dem, der udførte dem? For så vidt Gähler og Rantzau havde indflydelse, kan der uden betænking svares ja derpå; ti de vedkendte sig begge at være St. Germain's disciple. Dennes principer kunde Struensee ganske vist være bleven bekendt med på mange måder; ti de næredes af mange statsmænd hele Europa over. Men St. Germain

¹) Oeuvres VI. Mémoires 85.

udtaler jo ikke abstrakte principer, men han giver regler for, hvorledes disse skulle bringes i anvendelse netop i Danmark, og disse regler følges af Struensee. Det er heller ikke vanskeligt at påvise vejen, hvorpå de ere komne til ham. Rantzau var hans politiske læremester, og vi kunne være forvissede om, at denne har gengivet, hvad han har modtaget af St. Germain. Da så Gähler i den første tid var hans bedste medarbejder, mødte han her de samme grundsætninger fra en anden side. Det tør vist ikke nægtes, at St. Germain gennem sine to disciple har øvet en indflydelse på Struensee, som hidtil er bleven overset, og som denne måske heller ikke har været sig selv bevidst.

Rantzau var iøvrigt ikke den eneste af dem, der regnedes til partiet, eller ligaen, som de selv kalde det, med hvem Struensee stod i forbindelse. Han var som bekendt en ungdomsven af Brandt, og dette venskab kølmedes aldrig hos Struensee. Endnu kort før sit fald skrev denne til ham, at ingen anden havde del i den tillid, han viste ham. „De er“, siger han, „den eneste, som besidder mine hemmeligheder, og til hvem jeg uden forbehold udtaler mig om alle ting“, en udtalelse, der vist nok, da Brandts papirer faldt i inkvisitionskommisionens hænder, kom ham dyrt til at stå. Brandt var i høj grad en fuentast; men han har utvivlsomt havt egenskaber, der gjorde hans omgang tiltrækkende; fru Gähler siger om ham, at han har megen ånd, og det er ikke umuligt, at også han kan have havt indflydelse på Struensee. Han var jo vel kendt med hoffet længe før nogen drømte om, at Struensee kunde komme til at spille en rolle ved det. Gähler gjorde det første bekendtskab med Struensee, da han under et ophold i

Altona 1766 søgte hjælp hos ham mod tandpine. De korresponderede i årene 1767 og 68; men Struensees breve handle aldeles ikke om politik. De ere fremkaldte ved, at Gähler ønskede at ansætte hans broder, der var professor i Liegnitz, som lærer ved artilleriskolen i København, hvilken plan dog strandede på den preussiske konges utilbøjelighed til at afskedige ham. Oberst Falkenskiold var 1767 i Rusland; men det er utvivlsomt, at også han delte det styrtede partis anskuelse. Han havde jo havt god lejlighed til at se en regering, der var anderledes energisk end den danske, og han hørte mellem St. Germain's beundrere. Også han var en gammel bekendt af Struensee. Selv påstod han, at han kun havde været to gange i hans hus og skrevet et brev til ham. De havde dog jævnligt truffet hinanden i Rantzaus hus, hvor Falkenskiold kom. Endelig skulle vi endnu nævne grev U. A. Holstein. Han havde 1762 været dansk gesandt i Meklenborg og var der kommen i berøring med St. Germain og Gähler, og det har utvivlsomt været dem, han skyldte, at han 1764 blev medlem af krigsdirektoriet; han blev 1766 afskediget tillige med St. Germain og ansattes som amtmand i Tønder. Også han havde et par år boet i Altona, og det er sandsynligt, at han har kendt Struensee; vist er det derimod, at hans kone, født Buchwald, kendte Brandt særdeles godt, og det var især denne, der drog ham til København, hvor han først var bestemt til at være første deputeret i finanskollegiet, hvilket han dog hurtigt blev ked af, da han ikke var tilfreds med dets organisation og forretningsgang. Men hans situation var så sikker, at han ikke derved faldt i unåde, men derimod ansattes som overpræsident i København. Han delte misfornøjelsen

med regeringssystemet; men partifællerne vare ikke tilfredse med ham, fordi både han og hans hustru tillige vare beundrere af Bernstorff, med hvis brodersøn han stod i en levende brevveksling.

Det parti, hvis hovedpersoner og anskuelser ovenfor ere omtalte, var 1767 slået aldeles til jorden og spredt for alle vinde. St. Germain drog først til Hamborg, derfra til Worms, Reverdil til Schweitz, Rantzau og Brandt til Holsten, hvorfra den sidste gik til Paris. Danneskiold, der her var kommet i et selskab, hvor han dårligt passede, vendte tilbage til Århus; Gørtz blev i Tyskland. Gähler, der sad ene tilbage, følte sig meget utryg og ventede snart at komme til at dele sine venners skæbne. Han rådførte sig bestandig med St. Germain, for hvem han nærrede den største hengivenhed og beundring. Han kalder ham den ærværdige patriark i Worms og beundrer hans indsigt og kraftige villie. Det er også utvivlsomt, at han var en mand af ånd og med betydelig handlekraft. Der skal ikke her udtales nogen mening om, hvor vidt han, hvis han havde fået tid og der ikke allevegne fra var bleven lagt ham hindringer i vejen, kunde have gennemført en armeorganisation, der havde givet Danmark en kampdygtig hær. Men som politiker var han opfyldt af teorier, der i og for sig indeholdt uforenelige modsætninger; det var, som det nok som viste sig, umuligt at gøre de enevældige konger virkelig selvregerende. De mellemlid mellem dem og deres folk, som man afskaffede, opstod som af sig selv under nye former, og i stedet for selvregerende konger fik man enevældige ministre. Der var kun én Frederik II i Evropa. Her delte marchallen dog kunde den gang almindelige anskuelser; men det er vanske-

ligt at fatte, at han kunde tro, at en sådan regering lod sig indføre i det land, hvor Christian VII var konge. Vel anede han lige så lidt som andre, hvorledes det i virkeligheden stod til med kongen; men han måtte dog af egen erfaring kende hans upålidelighed. Når han aldrig hentyder til de vanskeligheder, som kunde møde fra denne side, da kan der måske søges en undskyldning deri, at kongen havde sat pris på ham, og at marchallen, der i det hele har havt en betydelig magt over de mennesker, han kom i berøring med, øvede en gavnlig virkning også på ham¹). Der er unægtelig noget overlegent ved St. Germain; det viser sig også i den ro, hvormed han tog sin forvisning; han klager sig aldrig over at være sat ud af virksomhed, han erkender, at det var nødvendigt af hensyn til Rusland, og at hans stilling i Danmark var vanskelig, både fordi han var fremmed, og fordi han var katolik. Men det er utvivlsomt, at det ikke blot skyldes Struensees ubesindighed og ukyndighed, at forsøget på at virkeliggøre hans ideer strandede; det samme vilde være sket også under en dygtigere og kynligere fører.

St. Germain satte pris på, at Gähler havde beholdt sit embede, og han vilde gøre, hvad han kunde, for at man ikke skulde finde et påskud til at afskedige ham. Således lovede han at påtage sig skylden for en memoire om bondefriheden, som Gähler havde skrevet og nu frygtede for vilde skade ham, hvis dette blev bekendt. Men han havde kun lidt tro til, at det vilde nytte noget; den gode sag var tabt, og Gähler gjorde klogest i at tænke på sig selv og holde sig til Bernstorff

¹) Danske Mag. V. 3. 10.

og Saldern, så byggede man ham nok en gylden bro, når han, hvad ventelig snart vilde ske, fik sin afsked. Det lå både St. Germain og Gähler meget på hjertet at redde Frederiksværk fabrik og dens ejer Classen fra de farer, der truede den. St. Germain påstår, at det har været hans største forseelse, at han beskyldtes for at have begunstiget Classen, hvad han til visse også havde gjort i høj grad, idet han havde sluttet en kontrakt med ham, hvorefter ikke blot Frederiksværk, men også Hammermøllen overlodes ham omtrent for intet, medens staten samtidig forpligtede sig til at modtage store våbenleverancer fra fabrikerne. Alt dette blev nu omgjort; der nedsattes en kommission, der lededes af Reventlov og Schimmelmänn, af hvilke ingen var Classens venner; men når de skulde varetage statens tarv, kunde de heller ikke billige de trufne arrangementer. Classen måtte udlevere Hammermøllen, der blev købt for 70000 rd. af Schimmelmänn, medens han vel beholdt Frederiksværk, men måtte betale 100,000 rd. derfor, uden at staten var forpligtet til at købe hos ham¹⁾. Classen var en dygtigere forretningsmand end måske nogen anden, Schimmelmänn undtagen, her i landet på denne tid, men han var meget tilbøjelig til at lade staten betale ham det mest mulige. Det er uden tvivl den ualmindelige energi, hvormed han oparbejdede sin fabrik, der har vundet ham St. Germain og Gählers velvilje. Denne sidste klager ved en anden lejlighed over, at alt fortæres og spredes i dette land. Det var jo i virkeligheden også den slaphed og mangel på handlekraft, der lagde sig for dagen både i offentlige og private foretagender, der var

¹⁾ Nyrop, J. F. Classen. 161 ff.

det bedste forsvar for den „reformsyge“, modpartiet påstod, at mænd som Gähler og St. Germain vare angrebne af.

Classen fandt sig i at modtage de tilbudte vilkår, formodentlig i håb om, at kom tid, kom råd, et håb, der heller ikke beskæmmedes. Men hans to velyndere betragtede hans sag som tabt og mente, at det var forbi med Frederiksværk. St. Germain rådede Gähler til slet ikke at give sig af med fabriken, men lade rentekamret om at ordne dens forhold til staten. Gähler har dog ikke holdt op at tale Classens sag, hvor han kunde. Han sagde til Schimmelmans søn, at selv om hans fader gav 100,000 rd. for Hammermøllen, vilde han dog få den billigere end Classen, når han havde fået den for intet, idet denne vilde have været bundet til visse leverancer og priser. Classen viste også på en smuk måde, at han ikke glemte, hvad han skyldte Gähler; da ulykken kom over denne, tilstod han ham og hans hustru en pension, uagtet dette næppe har været velset af dem, der den gang vare komne til magten. — Da sagen med fabrikerne var kommet i orden, skrev Gähler til St. Germain: „Frederiksværk vil snart være en ørken. Classen må afskedige sine arbejdere og forvandle sig til agerdyrker.“ Det er vel et spørgsmål, om det er alvor eller ironi, når han efter at have fortalt, at Schimmelman havde købt geværfabriken, siger: „Vi ville få gode geværer, derom kan der ingen tvivl være“. I det mindste røber det næppe tillid til de resultater, Schimmelman vilde opnå, når han 1769 taler om, hvor ivrigt han arbejder på finansvæsnets ordning, og så tilføjer: „Jeg vil ønske, at han må bringe os Saturns tider tilbage; men jeg takker Gud, at det ikke er mig, der har fået dette

hverv.“ — Der er i senere tider givet for lidt agt på den indflydelse, Schimmelmann havde i Danmark i 20 år. Samtiden gik til den modsatte yderlighed; den var tilbøjelig til at give ham skyld for meget mere, end han i virkeligheden gjorde. Det parti, der styrtedes 1767, anså ham for en af sine farligste fjender, og St. Germain hadede ham. Han skrev 1768 fra Hamborg til Gähler: „Salderu og Schimmelmann have gjort eders nye arméplan; den sidste lader urolig og ilde tilpas; hans ansigt varsler om skræk og ulykke. Jeg beklager ham, fordi han ikke har et bedre udseende“¹⁾).

Vare St. Germain og Gähler misfornøjede med den forandring, der var sket, så var Rantzau det endnu mere. Han havde efter sit eget sigende været meget ked af sin stilling som general i Norge. Han kunde have havt lyst til at hænge sig, „hvis der i dette Fandens land havde været et træ, som var stærkt nok til at bære hans store krop“. Han tog også sin afskedigelse fra den gemyttlige side; da han juleaften fik posten, der bragte ham den, overgav han forretningerne til sin sekretær med Antonius's ord:

„Seigneur! montez au trône et commandez ici“,

hvorefter han tog afsked med Nordmændene ved prægtige gilder, hvor han drak mange pokaler „à la santé de gammel Norge“. Ingen, siger han, har nedlagt sit embede på en lystigere måde end eksgeneralen af Norge. Men derfor var han ikke tilfreds med at sidde som regimentskommandør i Glückstadt; han vilde, som U. A. Holstein har sagt om ham, frem for enhver pris (se faire jour à tout prix). Man har, siger han, berøvet

¹⁾ Sa phisionomie annonce la terreur et le malheur. Je le plains bien de ce, qu'il n'a pas une meilleure vue.

kongen hans trofasteste og ivrigste tjenere, af hvilke nogle ere store mænd, men selv de mindste dog have „une teinture de metier et de coup de fusil“, for at give ham i hænderne på en dvask og sløv flok. Især hadede han Saldern; i sommeren 1768 ser det ud til, at der har været tale om at berøve St. Germain hans pension. Rantzau skriver da, at han vilde ønske, han kunde fremstille sig for marchallen med Salderns næse og øren i hånden. Men han skånede heller ikke Bernstorff, Schimmelmann og Reventlov. Den sidste opholdt sig under kongens udenlandsrejse i Holsten. Da Gähler havde udtalt sin forundring over, at man i denne tid ingen bidske resolutioner fik, svarede Rantzau, at det var let forståeligt: „Bæstet (la bête) er i Kiel, og de, som følge den kære rejsende, pleje ikke at bide.“

Rantzau var utvivlsomt en vittig mand; men han var næppe farlig, uagtet han to gange har været med at styrte regeringer. Begge gange troede han vist nok at være føreren, medens han i virkeligheden kun blev benyttet. Som statsmand var han saa naiv, at han for alvor kunde skrive til Gähler, at i stedet for at alliere sig med Rusland skulde Danmark heller se at ødelægge den russiske flåde ved at forene sig med Sverrig, hjælpe dette til at erobre sit Finland og Lifland tilbage og så lade det give os vort Skåne og Bahus. Kongen af Preussen kunde få Pommern i drikkepenge. Vel taler han bestandig om „den gode sag“, som han håber vil sejre; men hans eget talent har næppe forslået til mere end vittigheder og småintriger. Men i disse var han utrættelig. Han anbefalede Gähler en mand ved navn Bielche, der vilde være ham til stor nytte, når han vilde opdage noget til fordel for sig selv eller sagen. De breve, han

skrev til ham, skulde han give til Classen, der vilde afsende dem under forskellige adresser. Ved hoffet søgte han at skaffe sig indflydelse gennem Conrad Holek, hvem han smigrede paa det groveste: han elskede ham, fordi han var „dansk og smuk“, og han agtede ham, fordi han havde ånd og hjærte. En ting opnåede han dog paa denne måde. Da kongen skulde rejse udenlands, sendte han Gähler en liste over dem, som han anså for mest skikkede til at ledsage ham. Gähler skulde vise denne til Holek, hvis han troede, det kunde nytte. Der blev dog kun en af de foreslåede valgt, men denne ene var Struensee, der stod nederst paa listen med den bemærkning: „For ham svarer jeg“. Rantzau sendte Holek en taksigelse, fordi han var bleven antaget. Ved samme lejlighed havde han rost Brandt; men denne spillede ham et slemt puds, da han kort efter gjorde sit bekendte forsøg paa at styrte Holek. Rantzau var rasende over dette „gale menneskes“ adfærd. Hvad måtte Holek tænke om ham? Han havde havt i sinde at hilse paa kongen, naar denne kom igennem Slesvig, ikke for at give ondt af sig, men for at overtale¹⁾; nu turde han ikke komme; han vilde ikke blive modtaget. Hvad Brandt angik, kunde han kun bestræbe sig for ikke at tale ondt om hans stakkels forstand. Ovenikøbet havde Brandt skrevet til ham i den heroiske toneart, men Rantzau var mest tilbøjelig til at tro, at det var „de 29 forfremmelser, mellem hvilke han ikke var den tredivte“, der havde sat ham feber i blodet. Han eneste trøst var, at han overfor Holek ikke havde rost Brandts hoved, men kun hans hjærte. Han vedblev dog længe at tale

¹⁾ Non en mordant, mais en persuadant.

ondt om ham; således beskyldte han ham for, at han under sit ophold i Holsten havde hemmeligt været på Schierensee, Salderns gods, „for at slikke bjørnens poter“.

I det hele havde Rantzau sine garn ude allevegne, hvor han havde håb om, at der var udsigt til at vinde tilhængere for den gode sag. Han korresponderede med Falkenskiold, der 1768 opholdt sig i Pymont; han var kommet efter, „at han rugede over noget og det over noget godt“¹⁾. Også med Gørtz stod han i forbindelse; men han troede ikke, han havde udsigter i Danmark, da kongen nærrede uvillie imod ham²⁾. Om Borchs forhandler han med Gähler, der tillægger ham ånd og virksomhed. Hertil føjer Rantzau, at han har mange kundskaber og gode forbindelser, men han lægger for mange finesser i alt.

Da Rantzau skaffede Struensee optaget i kongens følge, har det naturligvis været hans hensigt at skaffe sig selv en pålidelig agent og korrespondent ved hoffet. Han fik under rejsen bestandig meddelelser om, hvad der skete; det vides ikke, om disse sendtes ham af Struensee, men det er vel det sandsynligste. Efter de gengivelser af, hvad han på denne måde har bragt i erfaring, som han sendte Gähler, synes disse meddelelser at have været ganske som man kunde vente dem af en underordnet

¹⁾ Iøvrigt kunde han ikke lide Falkenskiold. Han er „le plus avantageux de tous les hommes, et le plus ingrat. Si vous saviez tout ce, que j'ay fait pour luy, et comment il a negligé vis à vis de moi jusqu'aux procédées les plus communement reçus, vous seriez étonné. Heureusement un homme de cette trempe n'est pas longtems dangereux.“ Til Gähler 12. Maj 1769.

²⁾ Rantzau siger (7. Okt. 1768), at Gørtz ikke har skrevet om „son refus du Roy de Prusse“. Derefter synes det, at Frederik II ikke har villet vide af ham som gesandt, medens man ellers har troet, at Bernstorff havde taget udnævnelsen tilbage.

hofbetjent, der gengiver de ting, man talte om i en sådans kreds, deriblandt mange tåbelige rygter. Henimod slutningen af rejsen, da Struensee formodentlig var udnævnt til livlæge, eller det i det mindste var bekendt, at han vilde blive det, mente Rantzau, at han „var blevet, hvad man kan blive“. Så langt var han fra at ane, at dette kun var det første skridt på vejen til magten. Struensee selv har sikkert heller ikke tænkt derpå. Fortællingerne om, at lægen i Altona skulde have siddet og drømt om at komme til at regere et rige, ere kun digtning, der er opstået efter at han havde nået dette. Rantzau mente iøvrigt den gang at spore tegn til, at han nu, da hans skæbne tog en så gunstig vending, ikke længer var den samme overfor sin gamle velgører; men denne mistanke svandt hurtigt igen. Han skrev til Gähler, at han nu vidste, at han kunde stole på „den tavse“, som han bestandig kalder Struensee, og han tilføjer, at havde denne også skuffet ham, vilde han være bleven kapuciner, hvis det ikke var, fordi han ikke godt kunde undvære skjorte.

Da kongen i begyndelsen af året 1769 kom hjem, delte Gähler den almindelige mening, at rejsen havde haft en heldig virkning paa ham; men han beretter tilige St. Germain, at der er den fuldkomneste enighed mellem alle de højere embedsmænd. Det er vel som en trøst, han tilføjer, at Holck står i det bedste forhold til dem alle; ti det var kun igennem ham, reformpartiet havde forbindelse med hoffet; men det er klart, at selv de, som mest ønskede en forandring, endnu den gang ikke øjnede den mindste udsigt til den omvæltning, som allerede det næste år skulde bringe.

På denne tid døde Rantzaus fader, og sønnen

skrev da fra Ascheberg til Gähler: „Han var min ven, og han har selv opdraget mig; disse bånd er stærkere end blodets. Jeg velsigner ham for at have dannet denne karakter, som passer dårligt til disse det 18de århundredes forhold, men som er så skikket til at bevare sjælens højhed, hjærtets følsomhed, åndens stolthed og bevægelighed, fordi den er beskeden og fornøjet.“ Det er ved faderens dødsseng, disse ord skrives af den søn, der ved sin vanvittige ødselhed og sine udsvævelser havde bragt sig selv i de mest tvetydige og mest ydmygende forhold. Han blev forræder mod alle sine venner, hans mod svigtede ham i de afgørende øjeblikke, og dog roser han sig af sjælens højhed, hjærtets følsomhed o. s. v., og der er ingen grund til at tvivle om, at han har troet med rette at kunne tillægge sig disse egenskaber. Hans moral synes kun at have stillet en eneste fordring til ham: at bevare sit humør (gaieté), hvorledes det end gik; når han gjorde dette, var han tilfreds med sig selv. Hans sociale stilling var nu forandret, idet han arvede Ascheberg; men stort bedre blev hans vilkår ikke. Han skriver selv: „nu er Borthusernes tid kommet“. Det var en ågerkarlefamilie i København, til hvilken han var i bundløs gæld; han havde, han siger selv „i kongens tjeneste“, tilsat 300,000 rd.

Året 1769 gik iøvrigt hen, uden at der skete nogen kendelig forandring ved hoffet. Rantzau stod stadig i forbindelse med Holck, der vel forsikrede ham om, at kongen ikke var vred på ham, men som ikke gjorde det mindste for at skaffe ham adgang til hoffet. Md. Plessen skrev også til kongen om at komme tilbage; men Rantzau turde ikke håbe, at dette vilde have nogen virkning. Struensee spillede endnu ingen

rolle; han skaffede sig adgang til det fine selskab i overhofmester Fr. Moltkes hus, hvor han betalte entréen ved uden at knurre at tabe 20—30 rd. i spil hver aften, uagtet hele hans indtægt den gang var 1000 rd. om året. Han kom også i Gählers hus. Rantzau opgav dog ikke håbet; men det var til Gähler, han satte sin lid. Den 24. Marts skrev han til denne: „Bølgerne ere komne i bevægelse, uvejret vil snart være der. Jeg elsker bølgerne; men da jeg ikke er ombord, vil jeg overgive roret til en god lods, som jeg kender, og medens han kold og rolig styrer skibet gennem brændingen, vil jeg beskæftige mig med at befri ham for den overflødige last, han har ombord, idet jeg kaster alle ballerne med dårlige varer overbord.“ I Juni spørger han Gähler, om det nu ikke er tid for ham at komme til København; men der skal blot svares ja eller nej, der må ikke en gang tales til Struensee derom. Det er utvivlsomt, at Gähler har svaret nej; ti hvad det end er, der har sat Rantzaus fantasi i bevægelse, så han har troet, at der var rørt vand at fiske i, så har han taget fejl. Endnu i sommeren 1769 var der så stille, som der overhovedet kunde være ved Christian VII's hof, og ingen kunde den gang forudse, at det var den stilhed, der gik forud for stormen. Først hen på efteråret begyndte det at kunne mærkes, at der var noget i gære. Det er åbenbart Struensee og Brandt, som den første deputerede i finanskollegiet, Schack, sigter til, når han for Schimmelmann beklager sig over, at visse unge mænd vinde magt ved hoffet, at de tro, at de have lov til alt og derfor også forsøge og vove alt¹⁾. Men heller

¹⁾ 9. Septbr. 1769. Ravnholt.

ikke Schack og Schimmelmann tænke sig, at dette er de første tegn, på en total omvæltning.

Men at en sådan forestod, blev mere og mere kendeligt, efter at Struensee i Januar 1770 var blevet dronningens elsker. Inkvisitionskommissionen har udtalt, at Struensee havde erklæret, „at så sandt, som han håbede at blive salig, havde alt, hvad han havde foretaget sig, ikke havt andet øjemærke end at soutenere sig og forekomme en surprise eller intrige“. Kommissionen har vistnok lagt mere ind i Struensees besvarelse af spørgsmålet nr. 470 i hans forhør, end der i virkeligheden ligger i det. Han taler ikke her om sin virksomhed i det hele, men kun om de sikkerhedsforanstaltninger, han foretog i den sidste tid, og som antoges at sigte til kongens afsættelse eller unyndiggørelse. Det er denne mistanke, han afviser¹⁾. Men når kommissionen giver hans ord et videre omfang, udtaler den sikkert et indtryk, hele forhøret har gjort på den, og dette indtryk er rigtigt. Det må naturligvis ikke opfattes således, som om han slet ingen ærgerrighed havde havt; han var

¹⁾ Forestilling om Falkenskiold 5. Maj 1772. Kommissionen antager dette for sandhed, både fordi tilståelsen er sket den 21. Marts og altså efter den tid, da han var bleven fuldkommen overbevist, at der var liv efter dette, og fordi de senere anstalter vidne om det samme. Slutningen af Struensees svar på spørgsmålet 470 lyder således: Wenn er einige Demarches gethan um sich zu souteniren, sey solches aus der Natur der Sache erstanden, indem ein Jeder glaube in einer solchen Situation es sich schuldig zu seyn solches zu thun, und weil er dazu von der Königin aufgefordert worden sey, die es so wohl für sich als den König gefährlich gehalten, dass eine Veränderung Statt fände. Alle die dahingehörigen Maasregeln haben auch bloss dahin abgezielt eine Surprise oder Intrigue zu verhüten. Dass dies die Wahrheit sey, constatirte Inquisit so wahr, als er seelig zu werden hoffte.

ganske vist kommet til hoffet for at gøre sin lykke. Men da han blev dronningens elsker, har han næppe egentlig betragtet dette som et middel til at opnå større og større magt; men han har meget hurtigt opdaget, at han var kommet i så farlig en stilling, at det var ham umuligt at tåle nogen overmand, hvis han ikke vilde risikere at blive knust; omhuen for hans egen sikkerhed drev ham videre og videre frem og højere og højere op. Formodentlig har også dronningen tilskyndet ham, i det mindste til de første skridt. Hun hadede Holek, og i det hele er det næppe så vist, som det tidt er sagt — også af Struensee selv —, at hun holdt sig helt udenfor politik. Saldern betragtede hende som sin modstander; det er rimeligt nok, at hun mere har havt forkærlighed for eller uvillie mod personerne end været for eller mod de anskuelser, de repræsenterede. Men hendes gunst eller ugunst fik dog også indflydelse på sagernes afgørelse. Selv en mand, der var så godt inde i sagerne som Rantzau, kalder sit parti dronningens. For ligaen i 1767, siger han, stod en feltmarchal i spidsen, og det lovede godt; men nu (1770) anføres den af „en oberst i lang kjole“, og det er endnu bedre. Hermed menes dronningen, der var oberst for det regiment, Rantzau kommanderede.

Allerede i Februar 1770 siges Struensee at være bleven advaret om, at konseillet, når det fik hans skammelige og formastelige levemåde at vide, vilde åbenbare det for kongen, og, siges der, han indså da lettelig, at når kongen fik underretning om den konnexion, han var udi, vilde det tage en skammelig ende med ham¹⁾. Her sigtes sikkert nok til et sammenstød,

¹⁾ Inkvisitionskommissionens forestilling om Gähler.

han på denne tid havde med den russiske gesandt Filosofov¹⁾. Denne forlangte oprejsning og skal tillige have gjort Bernstorff forestillinger om, at Struensees indflydelse på dronningen kunde blive farlig. Hvorledes Bernstorff jævnedes denne sag, er ubekendt; hvis Reverdil har ret i, at han har tilbudt Struensee et amt i Holsten, må det vel have været ved denne lejlighed²⁾. Struensee har selv benægtet, at han på denne tid havde fattet nogen plan om at styrte ministeriet, og dette er vistnok rigtigt; men han havde her fået det første vink om, at hans forhold til dronningen ikke var forblevet skjult, og hensynet til hans egen sikkerhed måtte tilskynde ham til at fjerne de mænd, der måske endnu, hvis de havde villet, kunde have styrtet ham i ulykke. Han har måske ikke selv næret uvillie mod Bernstorff; men dennes magt og anseelse var så stor, at der ikke kunde ske nogen væsentlig og varig forandring, hvis han ikke op-hørte at være minister. Dronningen, der ikke havde glemt, at md. Plessen var blevet hende berøvet, havde intet tilovers for Bernstorff, om det end var Holck, hun frem for alt vilde af med. Men Holcks fald vilde stærkt svække Bernstorffs stilling; ti det var ikke blot kongen, der ikke kunde undvære en favorit, det var lige så nødvendigt for ministrene, at han havde en sådan, på hvem de kunde stole, da han selv var så aldeles upålidelig. Når Struensees planer modnedes, er umuligt at angive; det synes ikke at være for intet, Rantzau kalder ham for den tavse; men efterhånden have de fået den form, at han selv ved Brandts hjælp skulde

¹⁾ Hist. tidsskr. II. 4. 632.

²⁾ Memoirer 165.

indtage Hølecks plads, medens Rantzau skulde styrte Bernstorff og formodentlig indtage hans plads ¹⁾. Forandringen skulde ske paa den rejse, som kongen og dronningen agtede at foretage til hertugdømmerne i Juni og Juli måneder. Man vidste godt i København, at der var noget i gære. Etatsråd Wasserschlebe, der var ansat i det tyske kancelli, skrev i Maj til grev Holstein i Tønder: „Måske vil der passere meget hinsides belterne. Der er for megen gæring, til at man kan vente andet“ ²⁾. Men det lader til, at hverken Rantzau eller Gähler har haft rede på, hvad der egentlig skulde gå for sig.

Hoffet opholdt sig på Gottorp fra 23. Juni til 5. Juli. Her var prins Carl dets vært; men hverken han eller hans hustru skal være bleven vel behandlet af dronningen, efter sigende, fordi de ikke vilde tage hensyn nok til Struensee³⁾. Prinsen siger med hensyn til disse dage: „Jeg har været øjenvidne til det, som jeg vilde ønske aldrig en gang at have hørt om“ ⁴⁾. Her samledes nu alle hertugdømmernes højere embedsmænd, kun ikke Rantzau; jeg, skriver han, er den eneste forviste. Han var desuden syg og så meget mismodigt på tingene; han var bange for, at Struensee ikke skulde gå raskt nok tilværks. Dertil kom, at han allerede var betænkelig ved, at det var denne, der kom til at spille den første rolle i det skuespil, der skulde opføres. I Maj måned havde han skrevet til Gähler, at Struensee var

¹⁾ Han skulde „das Ansehen des damaligen Ministeriums balanciren“. Struensees forsvarsskrift.

²⁾ Urkunden und Materialien. Fortsetzung 487.

³⁾ Gählers broder, overpræsidenten i Altona, udtrykker dette således, at dronningen var vred parceque quelqu'un n'avait cru, n'en avoir pas été assez distingué.

⁴⁾ Reverdil, Mémoires, Paris 1858, 456.

„hans yndling og hans kærlighed“. Men der kunde intet ventes af ham, „hans lænker vare uløselige“. Det eneste råd var en fuldstændig omvæltning; men til at gennemføre denne duede kun han selv og Gähler; han tvivlede ikke om, at denne var en Spartaner; men der var 300 Spartanere ved Termopylæ, og de vare kun to. Endnu den 17. Juni ønskede han, at det var Gähler og ikke Struensee, der var blevet fører¹⁾.

Der var dog straks efter kongens ankomst til Slesvig sendt et brev fra ham til Rantzau, hvorved denne indbødes til at komme til hoffet. Det bragtes ham af generaladjudanten W. Warnstedt, en broder til kammerherre C. F. Warnstedt, der den gang stod Struensee nær og regnedes med imellem hans partis vigtigste mænd. Warnstedt søgte ham først i Glückstadt og tog derfra til Ascheberg, hvor han traf ham endnu i sengen, hvor han dog lå omhyggelig friseret og pudret. Nu var altså det øjeblik, han så længe havde ventet på, kommet, og hvor opfyldt han var af tanken om, hvad der skulde ske, viser et brev, han den 30. Juni skrev til Gähler. Alle statsforandringer i Danmark, hedder det heri, havde hidtil kun bestået i at afsætte den ene og indsætte den anden og betale både de afsatte og de indsatte med penge og embeder. „Tilfældet giver netop nu et eksempel derpå, i Slesvig ere de tre revolutioner, som have fundet sted i kongens tid, nu samlede i en gruppe: prins Carl, Sperling og Holck.“ „Tro mig, vi må tænke på at gøre kongen til konge og kun tænke på dette. Han er det efter den guddommelige ret og efter menneskelig orden, han kan være det ved sit geni,

¹⁾ Danske magasin V. 3. 40—41.

ved sin ånd, ved sine talenter. Lad os få ham til at ville være det.“ Det skal forhindres, at utro, herskesyge, pedantiske ministre drukne ham i forretningsdetailler, der ere de store sjæles og de gode hoveders fortvivlelse; men der skal dog ikke straks foretages noget nyt, man skal tilbunds søge underretning om statens indre forhold og dens finanser, samt se at få rede på, om vor underhandling om Holsten er et uretfærdighedens mysterium eller et mesterstykke af statskunst; ti enten er den det ene eller det andet. Hvis nu Rantzau var manden for at udføre dette, var det hans plan at komme til Travendal, men kun begynde med at tale om sine private sager og dernæst se at gøre sig uundværlig for kongen og således lidt efter lidt at nærme sig det store mål at gøre kongen til konge. — Dette brev gør dog stærkt indtryk af, at Rantzau nu, da der skulde handles, ikke længer var nær så revolutionær som tre måneder tidligere, da intet mindre kunde gøre det end „en begivenhed, som kuldkaster alt“. Det er gået ham 1770, som det gik 1772, da han blev betænkelig i det afgørende øjeblik. Havde han havt mod til at handle, som han talte, havde han måske endnu kunnet nå at blive den første mand; men dette mod manglede ham både nu og senere, og han måtte erkende den gamle sandhed, at den, som intet vover, heller intet vinder. Hans rolle var udspilt, inden tæppet gik op for den nye scene.

Et par dage efter at hoffet var kommet til Travendal, kørte Struensee om natten til Ascheberg og var der fra kl. 12 til kl. 6 om morgenen. Rantzau fandt ham fuld af tro på fremtiden som en mand, der „er beruset af tillid til, at det rette øjeblik er der“. Han

var vis på, at partiet var vel og uopløselig forenet, og at intet kunde forstyrre dets planer¹⁾. Rantzau derimod havde mange betænkeligheder; han talte om modpartiets magt og fasthed, om de bagvaskelser, der udspreddes om Struensee, og som vare af den art, at man blot behøvede at underrette den interesserede part derom, for at ødelægge dem, der vare genstand derfor, og endelig foreholdt han ham, at modstanderne ikke ville være bange for at bruge det bulgariske (o: russiske) hofs midler mod ham, hvis alle andre slog fejl. Alt dette lo Struensee kun ad; derimod indrømmede han, at det var en vanskelighed, hvis Rantzaus tilbagekomst skulde fremkalde et brud med Rusland og en standsning af underhandlingerne om Holsten. Det blev af hensyn hertil besluttet, at Rantzau skulde komme til hoffet, men hverken have noget embede, nogen kommando eller nogen løn. Hertil skulde man se at erhverve Bernstorffs samtykke; hvis dette opnåedes, mente man ikke, der var nogen fare på færde. Vægrede han sig, skulde han trues med, at kongen vilde udstede en befaling til Rantzau om at komme, og man vilde forestille ham, hvor stor forskellen var på, om det blev med eller uden ministerens samtykke, han atter viste sig ved hoffet. Man håbede da, at han skulde give efter. — Med vognen, der havde kørt Struensee tilbage til Travendal, fik Rantzau en billet, hvori det loves, at han nu straks skal tage fat på at udføre, hvad de ere blevne enige

¹⁾ Il croit être si sûr, que quand même la mort enleveroit le grand ressort, qui assure tout aujourd'hui, rien n'en seroit derangé. — Struensee forklarede under sit forhør, at le ressort var dronningen.

om¹⁾. Hele denne underhandling gør indtryk af, at der skulde sættes mod i Rantzau, men at det dog er denne, der har bevirket, at man ikke straks gav sig i lag med at styrte Bernstorff.

I de følgende dage har altså Struensee skullet prøve, om han kunde få bugt med ministeren med det gode; men dette mislykkedes aldeles, Bernstorff vilde ikke gå i snaren, så det blev ham, der kom til at retfærdiggøre hoffets forbindelse med Rantzau i Rusland. Den 13. Juli må denne berette Gähler, at Bernstorff har sagt, at hele det gode forhold til Rusland vilde være forstyrret, hvis kongen kaldte Rantzau tilbage. Man spurgte ham, om det, at denne spiste til aften hos kongen, da kunde have politiske følger, hvortil han — efter Rantzaus beretning — svarede, at han underhandlede, idet han søgte at behage, der var ingen anden måde, hvorpå det var os muligt at underhandle, men det skridt, kongen nu vilde gøre, vilde mishage. — Struensee havde aldeles forfejlet sin hensigt, og han har åbenbart nu villet trodse Bernstorff; ti han opfordrede Rantzau til at komme straks. Men dette vilde denne ikke; han var vred på Struensee og skrev til Gähler: „Jeg tilstår Dem to ting, min kære general! at efter alt det, vore folk gøre og sige, er der kun liden sikkerhed og mindre ære ved at gå ombord med dem.“ Han vilde endnu bestandig ikke komme uden enten med Bernstorffs samtykke eller efter en kongelig ordre.

Det kan ikke oplyses, om en sådan er udstedt, eller

¹⁾ Danske magasin V. 3. 41. — I Rantzaus brev hedder Rusland Bulgarien, Holsten Moldau, kongen sultanen, den ældre Bernstorff le révérendissime muphti, surnommé le mouton, den yngre le petit mouton blanc, Rantzau selv Moldavangi Bacha.

om Rantzau dog har bestemt sig til selv at prøve, om han kunde indvirke paa Bernstorff; men to dage efter var han i Travendal, hvor han ret nød den opsigt, han vakte i kongens forgemak. Han havde derefter en tre timers samtale med Bernstorff, men efter de skældsord at dømme, hvormed han overvælder ham, har den kun været lidet tilfredsstillende. Det er andet steds fra bekendt, at Bernstorff opfordrede ham til at vente i to år; når først traktaten med Rusland var endelig afsluttet, skulde der ikke blive lagt hindringer i vejen for, at han vendte tilbage. Endnu større blev hans forbitrelse, da han nogle dage senere var bleven bekendt med den memoire, hvori Bernstorff advarede kongen imod ham; vreden har bevirket, at han enten ikke har kunnet eller ikke villet forstå den¹⁾. Han mener med god grund, at Bernstorff ikke har opnået at gøre noget indtryk på kongen og dronningen (monsieur et madame), men, tilføjer han, da planen er at få ham selv til at vige, skal det forsøges, hvad beskyldninger og skræmmebilleder formå²⁾. Rantzaus rette tænke måde kommer åben-

¹⁾ 21. Juli skriver han til Gähler: Il a présenté de lui même et sans être requis (tidligere havde Rantzau selv ønsket, at der skulde afkræves ham en sådan forklaring), un mémoire, où il dit en termes clairs, que la Moldavie est perdue à jamais, que les Bulgares feront couler des flots de sang, si le Moldavangi revient, il pleurs, il demande. que Madame aye pitié de son enfant et des peuples — tout ceci ses propres termes. — Den, som vil gennemlæse Bernstorffs skrivelse af 18. Juli i Asseburgs Denkwürdigkeiten 424 eller Danske samlinger I. 5. 98, vil se, at Rantzau ikke refererer godt.

²⁾ Mais comme le princip est par d'autres motifs de faire desister le mouton de soy même, on tente toutes les voies d'insinuation et de terreur propres à cela. S'il ne cede pas, je repondrai au mémoire, et l'on n'en ira pas moins avant en ce, que l'on s'est proposé, et même le mouton en pourra perdre sa place luy même.

bart frem, når han bliver så vred, at den „gayeté“, som han ellers er så stolt af, ikke længer kan dække den.

Det lykkedes altså ikke partiet at få Bernstorff spændt for sin triumfvogn; men dette øvede i virkeligheden ingen indflydelse på sagens gang. Hoffet besøgte Ascheberg, hvis besidder dog mærkeligt nok ikke var tilstede under besøget¹⁾. Det blev bestemt, at han skulde ansættes som tredje deputeret i krigsdirektoriet, formodentlig fordi det vilde have set endnu mere påfaldende ud, hvis han var kommet til København uden noget embede. Han selv var meget misfornøjet med, at han skulde ansættes; han kan ikke finde sig i at sidde indelukket nogle timer om dagen for at skrive, og det var et tåbeligt påskud, at man ikke vilde støde Rusland, og en lige så tåbelig indrømmelse til gamle fordomme, at kongen ikke kunde kalde en mand uden at putte ham ind i et eller andet embede. Men trods dette var det med store forventninger, han forlod Slesvig. Han skrev til Gähler: „Nu eller aldrig! alle de forbundne have kun det ene formål, de kende og elske hverandre, hverken misundelse, gunst eller lykke kan adskille dem; da alle disse ting endnu ere forskellige for hver enkelt af dem efter de særegne stillinger, de nyde.“ Dette ser ud, som om han har troet, at Struensee vilde nøjes med dronningens gunst og overlade ham selv magten. Det var jo den gang den almindelige mening, at han var partiets hovedmand, og han har sikkert selv troet det samme. Men det eneste, han med al sin travlhed virkelig havde udrettet for „den gode sag“, var at skaffe Struensee den første beskedne ansættelse ved hoffet. Han havde ret i, at det var

¹⁾ Han siger, at Gähler vil billige hans grunde hertil, men nævner dem ikke.

„obersten i den lange kjole“, på hvem alt kom an; men hun vilde ikke dele sin magt med Rantzau, men med Struensee. Ved dennes hjælp nåede hun nu, hvad hun i over to år havde ønsket, at skaffe Holck en højst unådig afsked¹⁾. Hermed var det afgørende slag slået, kongen var i dronningens og Struensees hænder, og Rantzaus hjælp lidet nødvendig. Dertil kom, at har Struensee ikke vidst det før, har han i Travendal lært, at Rantzau let kunde blive en besværlig forbundsfælle. Han meddelte Gähler hans ansættelse i direktoriet, da han vidste, at denne vilde glæde ham, men han tilføjede ønsket om, at Rantzau vilde lægge bånd på sin livlighed (vivacité) især i samtaler, og bad Gähler se ved den indflydelse, han havde på ham, at dæmpe den.

Inden vi forlade Travendal, skal dog endnu general Gählers hustru, Christine Sophie Ahlefeldt, nævnes. Hun var hele tiden i dronningens følge og var en af de få, der ikke hjemsendtes, da hoffet tog til Ascheberg, og det var vistnok den almindelige mening, at hun havde havt sin hånd på hjulet, hvad der også var grunden til, at hun 1772 arresteredes tillige med sin mand. Allerede inkvisitionskommissionen kom dog til det resultat, at hun ikke havde blandet sig i politik, og den brevveksling, hun paa rejsen førte med manden, viser, at dette er rigtigt nok. Den beskyldning, der er gjort

¹⁾ Je vous demets de toutes vos charges tant à la cour qu'ailleurs, en vous laissant 2000 th. de pension, assignée sur ma caisse particulière; en examinant votre conduite, vous trouverez mes raisons. Tachez par celle, que vous tiendrez à l'avenir, de fair oublier l'impression, qu'elle m'a laissée. Je vous ordonne de me renvoyer le brevet de survivance de Secrétaire des ordres.

mod hende af flere, bl. a. Reverdil, at hun frem for alt tænkte på at skyde sin mand frem, er uretfærdig. Havde hun virkelig havt dette formål, kunde hun mindst af alt have spillet en tilskuerindes rolle i Travendal. Selv sagde hun under sit forhør, at hun aldrig havde blandet sig i politiken, hvis det ikke skulde regnes dertil, at hun, når manden talte om at tage sin afsked, havde frarådet dette, fordi de da intet vilde have at leve af. Hendes breve vidne ikke om, at hun har havt nogen glimrende ånd, men de gøre et tiltalende indtryk af en god, kærlig hustru, der længes efter sin mand, ikke sætter nogen særlig pris på stillingen ved hoffet, men ser jævnt og sundt på alt. Hun har ikke følt sig rigtig tiltalt af Rantzau, hvem hun her første gang så. Da Gähler spurgte hende, hvorledes hun syntes om ham, svarede hun, at han let kunde blænde ved sit vid, hun vilde derfor helst opsætte sin dom. Der går en vis borgerlig tone gennem disse breve, hun takker manden, fordi han har sendt hende 100 rd., og gør regnskab for, hvad hun har brugt sine penge til, og hvor mange hun har tilbage. Hun vil kun nødigt spille ved kongens bord, fordi hun taber. En gang er der gået 36 rd.; hun skriver da: „Du véd ikke, hvor jeg er ked af det; jeg begynder at forstå mig på penges værd“. Det mest tiltalende ved disse breve er dog, at hun ikke taler ondt om noget eneste menneske, ikke engang om overstaldmester Bülow's kone, som hun ikke kan lide, og med hvem hun så vidt muligt vil afbryde omgangen, når hun atter kommer til København. Det stemmer godt med det indtryk, disse breve gøre, at da hun blev arresteret, var det hendes største sorg, at hun ikke måtte komme til manden, som hun vidste var syg. Hun bad gentagne gange om at måtte se ham, om så blot

under bevogtning af en officer, og da hun selv opnåede større frihed, var hun utrættelig med henvendelser til formående mænd om at formilde hans fængsel¹⁾.

D. 24. Avgust kom hoffet atter til Frederiksberg; Rantzau var allerede kommet d. 14de; han fik anvist bolig i Prinsens palæ. Nu skulde der altså arbejdes på at få Bernstorff til selv at tage sin afsked. Efter forskellige beretninger skal det ikke have manglet på de chikaner, Rantzau havde truet med. Da disse ikke gjorde den ønskede virkning, synes man at have besluttet at vise ham, at det nye system, der var kommet til magten, byggede på grundsætninger, der vare så forskellige fra hans, at der ingen plads længer var for ham. D. 4. September udstedtes der 3 kabinetsordrer, af hvilke den ene ophævede censuren, den anden udtalte kongens villie at indskrænke antallet af dem, der benådedes med rang og titler, og den tredie anordnede en undersøgelse angående den mislykkede algierske ekspedition. Da heller ikke dette kunde bevæge Bernstorff til at trække sig tilbage, måtte man gribe til at give ham hans afsked, hvilket skete d. 15. September. Samme dag afskedigedes tre andre højtstående embedsmænd, Hauch, der var deputeret i generalitetet, grev Danneskiold Laurvig, der var oversekretær for marinen, og Gustav Holck, deputeret i finanskamret. Det kunde se ud, som om Bernstorff klamrede sig til et embede, hvor han dog nu kunde gøre ringe nytte; men grunden til, at han gjorde dette, var kun, at han med rette anså sin forbliven for den eneste sikkerhed for, at hans livs store gerning ikke skulde blive spildt, netop som han havde troet at være

¹⁾ Hvad ondt der fortælles om md. Gähler, f. eks. af Reverdil (Mem. 67), kan kun anses for ubeviste rygter.

målet nær. Da Reverdil 1770 besøgte ham på Wotersen, talte han roligt om alt, hvad der var sket, kun ikke om den holstenske sag. „Med hensyn til alt det andet“, sagde han, „er jeg stærk og resigneret, men at man ødelægger mig 20 års arbejde, netop som det var lykkedes — jeg har ikke mod til at tale derom“¹⁾.

Med Bernstorffs afskedigelse begynder Struensees regering, og efter al sandsynlighed var det allerede den gang en fuldstændig eneregering; det parti, som havde smigret sig med at være så fast sammenknyttet, var allerede opløst. Gähler sagde under sit forhør, at han d. 14. September, dagen før Bernstorff fik sin afsked, var kommet til Hirschholm og blevet der om natten. Struensee havde siddet hos ham til kl. 1 uden at tale et ord om, hvad der skulde ske; det var ham en fuldstændig overraskelse, da han den næste dag modtog sin udnævnelse til medlem af konseillet²⁾. Til Rantzau, der ligeledes fik plads i konseillet, har Struensee sikkert ikke betroet sig; han kendte jo hans „livlighed i samtalen“. Det sandsynligste bliver, at han den gang allerede har været lige så egenrådige, som han nogensinde blev, kun at dette endnu nogenlunde dækkedes af de hensyn, han endnu tog til sine hidtilværende venner.

Det er ikke her hensigten at fortælle den struenseeske periodes historie; men som det er søgt at påvise, hvorledes de mænd, der dannede „partiet“, fandt hinanden, står det nu kun tilbage at vise, hvorledes de i løbet af et år igen adskiltes. -- Gähler havde med levende interesse fulgt begivenhederne

¹⁾ Reverdil, Mémoires. Paris 1858. 246.

²⁾ Struensee har i sit forhør, spørgsmål 314, bekræftet dette.

i Holsten, og han var overordentlig tilfreds med, hvad der skete. Rantzau roser han som en åndrig mand med levende fædrelandskærlighed, Brandt har været et offer for sin hengivenhed for kongen. Warnstedt og Struensee synes at være ærlige mænd, hvem kongens vel ligger på sinde. Struensee har både forstand og en fast karakter. Disse fire danne en karré, som lover noget; men hvorledes vil den gennembyrde vanskelighedernes, rænkernes og troløshedens falangs?¹⁾ I Oktober måned er Gähler fuld af iver for det værk, der nu er begyndt. Han nyder den opsigt, det har vakt, at to generaler have mødt i konseillet; dette fænomen har øvet samme virkning, som en komet øver på Tyrkerne. Alle de, der ere af den modsatte religion, have kun den trøst, at dette ikke vil vare længe²⁾. St. Germain vilde forbavses, hvis han så, hvorledes der arbejdedes efter hans grundsetninger; det er hans ånd, der er over dem. Kongeparret roses over al måde: „Hvis kongen bliver ved, som han har begyndt, vil De gense en filosofisk, menneskekærlig fyrste, der kun tragter efter, hvad der er godt og ret.“ Dronningen er „skøn som kærligheden og synger som en engel“.

Derimod har Gähler straks følt, at Rantzau var en vanskelig mand at have med at gøre. St. Germain satte ham meget højt; alt, siger han, vilde have stået bedre til, hvis han for nogle år siden havde fået del i regeringen. Han roser sig af at have ansat ham i Norge,

¹⁾ Til St. Germain 11. Avg. 1770. Om C. F. Warnstedt vil der ikke blive talt i det følgende. Han blev snart bortsendt fra hoffet. Det var Brandts uvenskab, der styrkede ham. Vel vendte han senere atter tilbage, men fik ingen indflydelse.

²⁾ Da militærvæsenet al tid havde sorteret umiddelbart under kongen, havde militære ikke før havt plads i konseillet.

hvor han netop havde lejlighed til at lægge sine talenter for dagen, og nu lykønskede han Gähler til at have fået ham til kollega; hans tænke måde, siger han, er endnu skønnere end hans vid, der ikke kan være mere glimrende. I begyndelsen gik det også godt nok; de fleste troede, ligesom Rantzau selv, at det var ham, der drev værket, alle lykkejægere samlede sig om ham, og han var så søgt, at Gähler næppe kunde komme til at tale med ham. Men dette har ikke varet længe, allerede i Oktober 1770 var han atter i Holsten, og Struensee skrev til ham for at bevæge ham til at vende tilbage til København. Men han svarede, at hvis Struensee har troet, at de nærværende omstændigheder kunde bevæge ham til at komme, kender han ham ikke; han har ingen ærgerrighed, æren vinker ham ikke mere, han har intet ønske om at gøre lykke. Men, tilføjer han, „jeg bevarer i sandhed et latterlig patriotisk hjerte; det er Rantzauernes arvesynd“; kun udsigten til store og skønne forretninger kunde lokke ham; han formaner endvidere til at arbejde på at tilvejebringe et godt forhold mellem kongen og dronningen og ikke at hengive sig til forlystelser, men forfølge de slagte fjender. Når Rantzau hyklede og pralede som i dette brev, var det tegn på, at han var utilfreds: men han kom dog snart igen til København, hvor han i direktoriet fik lejlighed til at lægge for dagen, hvor uskikket han var til arbejde. Gähler beklager sig over, at han med alt sit vid dog har så lidt menneskekundskab, at han er alt for urolig (vif), og at han misbilliger de forholdsregler, som Gähler tager, om han end altid gør det på en spøgende måde. Struensee selv bruger anderledes hårde udtryk om ham. I efteråret 1771 vilde han sætte Falkenskiold og Huth ind i

direktoriet. Han skrev da til Gähler, hvem dette ikke kunde være behageligt, og undskyldte det især med, at Rantzau er aldeles ubrugelig, han bestiller ingen ting, er kun tilskuer, eller rettere, han vilde heller forstyrre end ordne sagernes gang. Man kan være forvisset om, at når Gähler og Struensee dømte således om Rantzau, har han ikke dømt mildere om dem.

Men det gik i grunden Gähler som Rantzau; vejen var bøjet om ad et andet hjørne, end de havde tænkt. Ingen af dem vilde sikkert have deltaget i „ligaen“, hvis de havde tænkt sig, at de derved skulde hjælpe Struensee til at blive kabinetsminister. Dertil kom, at denne nu behandlede sine hidtilværende venner overlegent; der var ingen af dem, Brandt undtagen, til hvem han talte om, hvad han havde i sinde. Falkenskiold siger, at han var overordentlig stædig, så ligefremme indvendinger kun havde den følge, at han end mere befæstedes i sine planer. Skulde man undgå at vække hans mistænksomhed og misundelse, måtte man ikke sige ham imod, men indlade sig på hans tanker og efterhånden se at vende dem i en anden retning. Falkenskiold vil have fulgt denne metode; men det er let forståeligt, at de mænd, der vare vante til at betragte sig som Struensees beskyttere, ikke kunde finde sig deri, og de måtte derfor se sig skudte til side, medens andre blev brugte til at udføre ministerens planer. Mellem disse hørte netop Falkenskiold; Rantzau taler lejlighedsvis meget ringeagtende om ham, ligesom han modsatte sig det, da han i Februar 1771 ansattes som oberst¹⁾. Også Gähler klagede over hans

¹⁾ Rigsarkivet, Struensee, 23—28. Rantzaus skrivelse er så uklar, at man ikke forstår de grunde, han anfører.

fordringsfuldhed¹⁾. — En anden mand, som Struensee selv iøvrigt havde lige så lidt tilovers for som hans hidtilværende venner, var U. A. Holstein; dog var det egentlig ikke ham, men hans kone, man var bange for. Hun vilde, mente St. Germain, gøre alt muligt for at få Bernstorff kaldt tilbage, og Rusland skulde nok skyde til. Lykkedes hendes plan, vilde en eksplosion af hundrede bomber ikke gøre så stor virkning som denne begivenhed. Om marchallen har ret i, at hun nærrede så vidt gående planer, får stå hen, men vist er det, at hun i en anden henseende virkede opløsende på den lille kreds af mænd, der havde haft behov at holde sammen, hvis det vovespil, der spilledes, skulde lykkes, idet hun satte splid mellem Struensee og Brandt. Hun var den sidstes elskerinde, det var ham, der havde trukket hendes mand til hoffet, og gennem ham fik hun indflydelse på ordningen af hoffets forlystelser. Her beskylder Struensee hende for at have fordærvet hofballerne ved at indføre kunstig dans i stedet for fri lystighed. Når Brandt klagede over, at der blev spillet for højt hazard, var det kun, fordi han og fru Holstein tabte; det var i det hele hende, som ophidsede Brandt mod Struensee²⁾. Også Gähler klagede over, at denne farlige dame forstod at blande sig ind i statssager.

Tonen i Gählers breve bliver i sommeren 1771 en hel anden: det forrige års frejdighed og forhåbningsfuldhed er afløst af lutter mismod. Han misunder sin svoger

¹⁾ I et brev til sin broder. Denne svarede: Je ne suis guère surpris des prétentions de Falkenskiold. Il est l'homme à en faire d'autres.

²⁾ Struensees og Brandts korrespondance i året 1771. Delvis refereret i Hosts Struensee II, 106—131.

Scheel, der er blevet amtmand i Tønder, og om Struensees broder, der er bleven ansat i finanskollegiet, skriver han, at han har et godt hoved, og han kan behøve det; ti han kender ikke noget klima, hvor et koldt hoved bliver så hurtigt varmt som i vort. I et brev af 29. Juni skriver han: „Struensee er den, som styrer skibet“; det er næsten, som om han først nu, 14 dage før Struensee udnævntes til kabinetsminister, får øjnene op for sagernes rette sammenhæng. Om sig selv siger han samtidig, at hvis han ikke gør noget godt, så kæmper han dog af alle kræfter mod det onde. Var hans helbred bedre, skulde de små sejre, som han vinder, blive større. Det er et galejslaveliv, han fører.

Det havde bestandig været Gählers mening, at de mænd, som 1767 vare blevne forviste, fordi de havde næret lignende planer som dem, der nu virkelig gjordes, skulde kaldes tilbage, St. Germain naturligvis først og fremmest, men også Gørtz og Reverdil. Men Struensee gjorde ingen mine hertil. Den 11. Juni 1771 skriver Gähler, at han nu har ventet forgæves derpå i 7 måneder, og hans utålmodighed voksede naturligvis, jo mere han følte, at han trængte til at støttes af meningsfæller. Af sådanne havde han egentlig ingen andre end udenrigsministeren, grev Osten, der var lige så misfornøjet som han selv, men også havde lige så lidt indflydelse på Struensee. Men kort efter talte denne af egen drift til ham om St. Germain og spurgte, om han ikke troede, han kunde have lyst til at komme tilbage. Det har dog næppe været Struensees mening at ansætte ham; men han havde den gang fattet den plan at inddrage de pensioner, der udbetaltes til mænd, der opholdt sig udenlands. Ikke blot St. Germain og

Reverdil kaldtes tilbage, men også general Huth, der hørte til prins Carls parti, derimod ikke Gørtz, der ingen pension havde. Uden tvivl havde Struensee helst set, at de slet ikke vare komne, så han kunde få et påskud til ikke længer at udbetale pensionerne; men har dette været hans ønske, blev han skuffet, de indfandt sig alle tre.

Gähler underrettede straks St. Germain om Struensees ytringer, og marchallen svarede, at kongens villie var hans lov; men han havde al tid hørt, at kongen skulde have lovet kejserinden af Rusland ikke at kalde ham tilbage uden hendes samtykke; hvis dette var tilfældet, vilde det være farligt at fornærme hende, og skulde han snart igen bortvises, vilde det være ydmygende for kongen og krænkende og ødelæggende for ham selv. Herom talte da Gähler med Struensee, der svarede ham, at „kongen, som har en god hukommelse, ikke huskede noget om denne sag“ (cette anecdote), et svar, der er ret karakteristisk for den måde, hvorpå statsager afgjordes i den sidste tid af Struensees regering. St. Germain måtte da komme, hvis han vilde redde sin pension, men han gjorde det nødigt. Gähler vilde gøre ham en tjeneste, hvis han kunde forhindre, at det blev alvor. Tingenes tilstand syntes ham meget vaklende og sørgelig, og det er skrækkeligt at arbejde som heste og intet udrette. Struensee havde talt om, at St. Germain ikke kunde få Søllerødgård igen, som han tidligere havde havt, og ment, at han i stedet kunde få Bernstorff. Men derpå vilde han ikke inddade sig; det vilde kun ødelægge ham, især da han dog bestandig måtte stå med foden i stigbøjlen. En hytte og 4 marker, som han kan dyrke,

er ham nok. Han kom til København i November og blev vel modtaget ved hoffet, men fik ingen ansættelse.

Gähler derimod blev mere og mere unådig behandlet. Da fodgarden skulde opløses, vilde han ikke fremme denne sag så hurtigt, som Struensee ønskede. Da han fik ordren derom, sammenkaldte han direktoriet til en forhandling, i stedet for at meningen var, at han straks skulde have udfærdiget ordren og udsendt den til de andre medlemmer, for at den derefter kunde forelægges kongen til underskrift. Dette vilde han ikke, fordi kabinetsordren kun var underskrevet af Struensee, medens han forlangte kongens underskrift. Der opstod derved en strid mellem ham og Falkenskiold, der anså det for vigtigt, at forandringen udførtes så hurtigt som muligt, at den ikke, når den blev forud bekendt, skulde fremkalde uroligheder. Struensee var så vred, at han sagde til Falkenskiold: „Gähler keder mig med sin langsomhed. Jeg er meget misfornøjet med hans formaliteter. Vil De sige ham dette fra mig.“ Dette gjorde Falkenskiold, og Gählers ærgrelse er vel ikke blevet mindre ved, at begivenhederne for saa vidt gav hans modstandere medhold, som der virkelig blev uroligheder, da garden juleaften opløstes. Han gav sin harme luft i et brev til sin broder, hvor han klagede over de ubesindigheder og inkonsekvenser, der blev begåede af folk, som kun havde det løseste begreb om tjenesten, og hvis handlinger alle lededes af egennytte eller ulykkelige fordomme. Men der er noget underlig letsindigt hos disse mennesker; få dage efter har han sendt broderen en beretning om de hoffester, der skulde holdes, efter at kongen atter havde taget bolig paa Christiansborg. Broderen takkede for efterretningen og tilføjede, „at der ingen andre hoffer

er, hvor fyrsterne optræde så nedladende og utvunget, hvilket er det sande middel til at gøre sig dem forbundne, som have den lykke at stå dem nær, og til at forene kærlighed med den ærbodighed, man skylder dem*. Disse ord ere skrevne d. 17. Januar. Da var Struensee styrtet, Gähler sad fængslet i Citadellet, og det var andre, der dansede på det hofbal, som denne aften gaves, og som har været mellem de omskrevne fester. Det var Gählers ulykke, at denne katastrofe kom så tidligt. Var den kommet blot nogle uger senere, havde han uden tvivl havt sin afsked.

Rantzau har, som det alt er vist, lige siden han kom til København, stået i et meget køligt forhold til sine tidligere venner. Allerede så tidligt som i efteråret 1770 kunde F. C. Rosenkrantz, der kom i Gählers hus, anse det for muligt ved dennes hjælp at fordrive ham. Det endelige brud mellem ham og Struensee foranledigedes dog ved, at denne ikke vilde tage ham i beskyttelse mod hans kreditorer. En af disse, den alt nævnte Borthuus, erhvervede en dom over ham i en gældssag ved hof- og stadsretten. Det synes, at Rantzau har villet have sin gæld betragtet som en slags prioritetsgæld, så Borthuus skulde holde sig til indtægterne af Ascheberg, medens retten har givet Borthuus medhold i, at gælden var personlig, så han kunde gøre indførsel i debtors ejendele i København eller, som Rantzau udtrykker det, „mich auspfanden wie ein Speckhøker“. Dommen blev konfirmeret af kongen, og da Rantzau skrev til Struensee derom, fik han en meget formel billet fra denne, hvori han lod ham vide, at han havde gjort sig det til regel ikke at foreslå nogen forandring eller lempelse i retskendelser, når der ikke derom forelå et andragende

til kongen i den foreskrevne form. Hvis han nu vilde gøre en undtagelse herfra af hensyn til Rantzau, vilde det se ud som en personlig begunstiging; men en sådan bør ikke finde sted i retssager. Han råder derfor Rantzau til at henvende sig til kongen; i så tilfælde skulde sagen blive undersøgt og afgjort af vedkommende departement¹⁾. Der er noget tiltalende ved at se Struensee en måned efter, at han var blevet kabinetsminister, således hævde ens ret for alle. Men Rantzaus adelsstolthed oprørtes ved, at han skulde stilles paa lige fod med en spækhøker, og det af denne parvenu, som han med en vis ret kunde sige skyldte ham sin lykke. Om han har benyttet den af Struensee angivne udvej, vides ikke; er det sket, er dommen endnu en gang bleven stadfæstet; ti d. 6. November lod Borthuus den ved notarius bekendtgøre for Rantzau, der ventede, at han den næste dag skulde gøre indførsel hos ham. Han beklagede sig i et brev til Gähler over, at denne krænkelse skulde ramme ham, ikke fra hans fjenders, men fra hans venners side, og at han var kommet til København, for at man skulde berøve ham hans privilegier og tilføje ham en krænkelse, som han ikke vilde have været udsat for, hvis han var bleven i Glückstadt. Kort efter gik der rygter om, at han skulde afskediges. Han skrev da atter til Struensee og spurgte, om det var sandt. Det var sagt ham, at Borthuus på posthuset havde anmodet om, at man vilde underrette ham om, når Rantzau bestilte heste; når da hans flyttevogn var læsset, vilde Borthuus komme og aflæsse den. Struensees svar kendes kun af et overmåde spydigt gensvar fra Rantzau. Af dette ses, at ministeren

¹⁾ Danske Magazin V. 3. 44. Struensees brev er dateret 24. August 1771.

havde talt om den nytte, Rantzau gjorde i direktoriet; men denne påstår nu, at han aldeles ingen nytte har gjort. Fremdeles har Struensee slået på, at han måske selv kunde ønske at trække sig tilbage. Situationen var nu for Rantzau den samme som året i forvejen for Bernstorff; man vilde af med ham, men så helst, at han gik frivilligt. Men han havde lært af sin gamle modstander; han svarede Struensee: „Jeg takker Dem for den venkabelige måde, hvorpå De udtaler Dem derom. Men gem dette, til man sender mig bort. Jeg ved ikke, hvad det er at afskedige min herre, eller at knurre, når han afskediger mig.“ Slutningen af hans brev lyder således: „Jeg ler ad dem, som tale ilde til Dem om min forstand, fordi mig synes, at De tænker ringere om den end nogen anden. Jeg ler ligeledes ad dem, som tale ilde til Dem om mit hjerte, fordi jeg mistænker Dem for at tro dem“¹⁾. Da Rantzau skrev disse ord, var han allerede dybt inde i komplottet mod Struensee.

Inden vi forlade Rantzau, skal der dog endnu gøres opmærksom på den ejendommelige stilling, han kom i, da han selv efter d. 17. Januar var kongens minister, medens hans fordums fortrolige ven, Gähler, sad på anklagebænken. Hovedbeskyldningen mod ham var, at han fra begyndelsen af havde beskyttet og fremdraget Struensee og været enig med ham i hans planer om at styrte konseillet. Men denne beskyldning var udelukkende bygget på Rantzaus breve til ham. I dem, hedder det, findes den tegning, hvorefter der skulde bygges. Inkvisitionskommissionen vilde gerne have havt fat i hans egne breve, som Rantzau dog erklærede vare brændte;

¹⁾ Danske Magazin V. 3. 48. Endnu d. 22. November forhandlede der i kancelliet om Rantzaus gældssag. Luxdorps kalender.

men den mente heller ikke, det behøvedes; det foreliggende viste nok som hans deltagelse i, hvad der var sket, siden intrigerne i Travendal begyndte. Gählers dom var vel ikke hård, det blev ham forbudt at opholde sig i Sælland og på Fyn, men han fik en lille pension. Men det er dog en ejendommelig fremgangsmåde, at inkvisitionskommissionen erklærer ham skyldig og kongen forviser ham, ikke på grund af, hvad han selv har udtalt, men for, hvad kongens daværende minister havde skrevet til ham. Det stiller ikke kommissionens retfærdighed i noget smukt lys, og det er tillige et træk, der bekræfter samtidens dom om Rantzaus troløshed og samvittighedsløshed. St. Germain er den eneste, der har tro til ham¹⁾, alle andre ere enige om at fælde den hårdeste dom over ham. U. A. Holstein siger, at enkedronningen og prins Frederik, som i Jannar 1772 lagde deres liv i hans hånd, til enhver anden tid ikke vilde have betroet ham deres lille hund. Gähler skrev 1770 om ham: „man har villet drukne ham; men han er bestandig dukket op igen; men nu gælder det ikke om at dukke op, men om at svømme“. Dette er overordentlig træffende; han dukkede også op af den stormflod, der bortrev hele hans parti; men heller ikke den gang formåede han at svømme. Han satte ved sin frække troløshed en plet på sit navn, endnu mørkere end dem, tidligere tider havde mærket det med, og da han kort efter, heldigvis uden at dukke op igen, forlod Danmark, var det vel med en stor pension, men også med så slet et rygte, som få mænd i hans stilling have båret på.

¹⁾ Det er sikkert aldeles urigtigt, når Reverdil (*Mémoires*. Paris 1858. s. 63) fortæller, at St. Germain skulde have sagt, at han heller vilde miste sit embede end ansætte Rantzau.

Den eneste af Struensees venner, med hvem han ikke mere eller mindre åbenbart kom i uenighed, var Falkenskiold. Denne hjemkaldtes fra Rusland i foråret 1771. Han vilde ikke have vidst, at det var Struensee, der havde bevirket dette; kongens ordre til ham var paraferet af den daværende kabinetssekretær Schumacher, men ved hjemkomsten fandt han Struensee ved magten og måtte da henvende sig til denne. Men det er afgjort, at han straks sluttede sig til ham, og at han var en af de få, til hvem Struensee havde tillid. Kort efter hans hjemkomst nedlagdes hestgarden. Han selv påstod, at han havde frarådet dette; men mellem Struensees papirer fandtes hans eget forslag til forandringens iværksættelse. Han forklarede da, at da han ikke havde kunnet forhindre planens udførelse, havde han påtaget sig at ordne den på bedste måde; havde han ikke gjort det, havde Struensee selv, og det kunde let være blevet til skade for kongens tjeneste. I Maj 1771 blev han sendt i en hemmelig mission til Rusland, uden at udenrigsministeren, grev Osten, vidste noget derom. Han siger selv, at han gjorde forestillinger derimod, men at Struensee svarede, at kongen længe nok havde været ministrenes slave, og at sagerne nu skulde gå igennem ham selv. I Rusland vil han have udtalt sig meget skarpt om Struensee overfor gesandten, grev Scheel, og attachéen, Dreyer. Han sagde, at Struensee var en discipel af Helvetius, at han regerede absolut som en Macchiavel, at han mishandlede adelen, at det var skammeligt at lade sig behandle således, og at han ikke vilde vende tilbage, men atter indtræde i den russiske hær. Grunden til, at han ikke udførte sit forsæt var kun, at både Scheel, Dreyer og den russiske minister, grev Panin, indstændig

forestillede ham, at han alene var i stand til at bevirke, at den danske gesandt i Stockholm, Guldencrone, fik andre ordrer, og at det derved forhindrede, at Rusland brød med Danmark. Hvor meget heraf er sandt, er ikke godt at oplyse. Vist er det, at når Falkenskiold under forhøret tager så stærkt afstand fra Struensee, stemmer det kun dårligt med, hvad han siden har udtalt i sine erindringer¹⁾, og hvor meget han end roser sig af, hvad han udrettede i Rusland, så var hans mission mislykket, og hans fremstilling er, som Osten har udtalt, „en supposition, som grunder sig på egenkærlighed“. Men denne tilføjer, at det er rigtigt, når han erklærer at han efter hjemkomsten har søgt at overbevise Struensee om nødvendigheden af at bevare den russiske alliance. Falkenskiold udtaler oftere, at han har forudset Struensees fald; men han vilde dog ikke indlade sig med Brandt, da denne talte til ham om sine planer til at styrte ham. Han skal have svaret: „Der er meget at tabe og lidet at vinde; hvorledes tror De, det vil gå os, når vi falde i de andres hænder?“ Som bekendt gik det ham ilde nok, da dette skete; han måtte tilbringe tre år på Munkholm. Grunden til, at han blev så meget strængere straffet end Gähler, var vist nok, at han havde vist mangel på ærbødighed mod arveprins Frederik. I anklagen mod ham fremhæves det, at han havde behandlet alle hovmodigt og derved tildraget sig et almindeligt had²⁾.

Så vel Falkenskiold som Gähler vare utvivl-

¹⁾ Se f. eks. den danske overs., s. 97 o. fl. st., hvor han vel kritiserer Struensee, men udtaler sig med megen sympati om hans regeringshandling.

²⁾ Imellem Falkenskiolds papirer findes kun få og ubetydelige breve. Derimod er der opbevaret et par forsvarsindlæg, en skrivelse fra Osten om hans mission i Rusland m. m.

somt dygtige officerer med langt mere dannelse end de fleste i deres stand og i alle måder vel skikkede til at forestå en større administration. Men der er ingen glæde ved at se dem forsvare deres sag, da de vare blevne anklagede. Det er næppe for hårdt sagt, at de viste stor mangel på moralsk mod. Hvad ovenfor er meddelt om Falkenskiold, væsentlig efter hans egne forsvarsindlæg, vidner derom. Der er kun én bestræbelse, der går igennem det hele, at vise, at han så godt som intet har havt med Struensee at gøre, og at der intet er, af hvad denne har villet, han har sympatiseret med; men dette er vitterlig usandt; han fører et ganske andet sprog i sine memoirer, og hans forklaringer stemme så lidt med Struensees, at det ikke er så underligt tilsidst at se kommissionen spørge ham, „om han ikke endnu vil give Gud og retten ære og tilstå den forbindtlighed, der har været mellem ham og den arresterede grev Struensee“. Men hvad der gælder om ham, gælder også om Gähler. Han fortalte i forhørene, at han ikke, før han fik brev fra Travendal, vidste noget om, at Rantzau gik ind og Holck ud; Rantzau havde skrevet så mange ting til ham, og på de fleste havde han ej givet agt eller forstået dem m. m., der ligefrem er usandt. Overfor Rantzaus breve kan denne optræden dog måske undskyldes. Ti Gählers bestræbelse går øjensynligt ud på at få draget Rantzau ind i sagen. Han henviser dommerne til hos denne at søge oplysning om, hvad han selv ikke kan eller ikke vil forklare, og han ytrer flere gange ønsket om, at Rantzau vil fremlægge hans egne breve. Men han følger ganske den samme fremgangsmåde, når han skal forklare udtryk i sine egne breve til St. Germain, til hvilke der fandtes kladder imellem hans papirer. Når han f. eks. i

et sådant fra den tid, da hoffet var i Slesvig, har skrevet, at det var ude med Danmark, når det nye system ej blev fulgt, påstår han, at dette er „sådan tidendestil, hvorved han ikke har tænkt noget videre“. Når han og Falkenskiold skulde give forklaring over de samme punkter, stemmede de ikke overens, hver søgte at bevise, at han havde så lidt del i, hvad der var sket, som muligt; således deres uenighed om fodgardens opløsning, som Gähler vilde gøre det mest, Falkenskiold det mindst mulige ud af. Var partiet ikke opløst før, blev det det grundigt ved disse forhør, hvor enhver kun tænkte på sig selv, men ingen havde mod til at vedkende sig, at der bag ved alle enkelthederne lå et princip, som de dog en gang havde sluttet sig til. Denne holdningsløshed formindsker den medlidenhed, man ellers vilde føle med mænd som Gähler og Falkenskiold. Det bør dog endnu om den første bemærkes, at han i én henseende står renere end både Falkenskiold og de fleste af hans andre ulykkesfæller, idet han ikke har benyttet sin stilling til at gøre sig pengefordel. Han kan med rette sige, at han „ikke har fået en skilling af kongen“.

Der var jo mange flere end de her nævnte, som d. 17. Januar delte skæbne med dem. Den af dem, der snarest kunde siges virkelig at have delt Struensees anskuelse, lægen C. J. Berger, har nylig været genstand for en udtømmende biografi af dr., prof. Jul. Petersen i dette tidsskrifts 6te rækkes 3die bind, hvorfor han her ikke skal omtales. De øvrige ere enten kun tilfældigt komme i forbindelse med Struensee, uden at det vides, om de have delt hans anskuelse, eller de ere så ubetydelige og have havt så lidt med regeringen at gøre, at de kunne forbigås. Selv Struensees broder var kun

optrådt som fagmand i finansvæsenet, og anklagen mod ham, der iøvrigt ikke blev bevist, gik ud på, at han havde gjort sig ulovlig fordel, og var altså ikke af politisk natur.

Det vil være klart, at når der i dette tidsrum tales om partier, menes der noget andet dermed end i vore dage. Partierne nåede ikke uden for hoffets kreds, de bestod kun af officerer, der var ingen menige, opgaven var ikke at vække en stemning i befolkningen, men at vinde den eller dem, der havde magten. Struensee siger i sit forsvarsskrift, at der 1769 var tre partier, Høleks, der støttede sig til ministrene, Fritz Moltkes, der vilde skaffe dronningen magten, og fru Gabels¹⁾, der vilde bevæge kongen til at regere selv, men som stod i modsætning til dronningen, af hvem fru Gabel mente sig fornærmel. Ikke at tale om, at der vel ellers aldrig er nogen, der har hørt om F. Moltkes parti, er det ret karakteristisk, at Struensee bemærker, at fru Gabels egentlig ikke kunde kaldes et parti, da det kun bestod af hende selv. Både før og længe efter vor tid betragtedes de, der arbejdede for et vist formål, som et parti, enten de vare få eller mange, og fru Gabels er sikkert ikke det eneste, der kun har haft et medlem.

Men selv når man holder sig dette for øje, er det dog mærkeligt, at det struenseeskes parti forsvinder så sporløst 1772, at man næppe kan påvise nogen eneste mand, i det mindste i nogenlunde anseelige stillinger, der vedkender sig dets anskuelse eller beklager, at reformerne ere afbrudte, og at den nye regering går i en au-

¹⁾ Birgitte Sophie Rosenkrantz, gift med C. G. Gabel, deputeret i soetatens kommissariat.

den retning¹⁾. Den struenseeske episode havde dog ikke blot været et forsøg på at usurpere kongemagten, men gennem hele regeringsmåden viste det sig jo kende- ligt, at der lå virkelige principer til grund, og det prin- ciper, som ikke blot vare antagne af en lille kreds her hjemme, men anerkendte som de rette af mangfoldige hele Evropa over. Dertil kom, at mange af de enkelte foranstaltninger bevarede, og at i det mindste en af dem, trykkefriheden, omfattedes med stor kærlighed af mange af de mest oplyste mænd i landet, og de samme betragtede bondefriheden, som Struensee kun delvis havde fået indført, som et mål, der nødvendigvis måtte stræbes til. Det er en selvfølge, at ingen offentlig kunde udtale sympati med Struensee; men der er nu breve og opteg- nelser nok fra denne tid, som ere kendte, og så vidt vides vil man overalt kun finde misbilligelse af hele hans regering. Det parti, som 1784 kom til magten, og som i det mindste i en henseende optog hans afbrudte gerning, vil lige så lidt vedkende sig ham som det, der havde styrtet ham.

Grunden hertil kan kun være, at det tager tid, inden en statsmand bliver bedømt efter de principer, han har fulgt; samtiden mærker ofte mest de besværligheder, der følge med alle store forandringer, allermest, når disse indføres ubehændigt og voldsomt, og den dømmes snarere om personerne end om grundsætningerne. Ganske vist mildnedes den første forbitrelse mod Struensee ved hans hårde straf; men man mindedes ham dog især som dron-

¹⁾ Den eneste mig bekendte tilhænger af Struensee er en dr. Fa- bricius, som ved en kabinetsskrivelse 23. Juli 1777 forvistes til Kristiansø. Guldberg har i kabinetsprotokollen indført følgende bemærkning: „Fabricius er forvirret i hovedet, fuld af politiske griller og ivrig for det struenseeske parti“.

ningens elsker, som den tyske læge, der havde beskæm-
met Danmark ved at herske over det, uden så meget
som at gøre sig den ulejlighed at lære folkets sprog, og
som den vilkårlige, hårde mand, der havde bragt mange
i fattigdom og ulykke. Først langt senere fik man øje
for, at han i meget havde havt ret, og som sædvanligt
slog stemningen så over i den modsatte uretfærdighed.

Struensee blev ikke statsmand, fordi han havde et
system, han vilde gennemføre; han blev det, fordi han
som dronningens elsker måtte fortrænge dem, der kunde
blive ham farlige. Det vilde have været ham umuligt at
holde sig, når den tilvante regeringsorden skulde bevares;
ti hvor uindskrænket kongen end teoretisk var, indeholdt
de gamle institutioner ikke ringe garanti mod vilkårlighed.
Det system, hvis tilhængere St. Germain, Gähler og Rant-
zau vare, passede derimod fortræffeligt for ham, der hver-
ken kunde tåle nogen over- eller ligemand. Det var ikke
efter nogen forud lagt plan, men ved omstændighedernes
magt, han bestandig dreves videre frem. Hans tilhæn-
gere, som ikke havde tænkt sig, at deres teorier skulde
virkeliggøres i denne form, blev upålidelige venner eller
ligefremme fjender; selv om de billigede de enkelte for-
holdsregler, misbilligede de måden, hvorpå de udførtes;
partiet var opløst, Struensee var, ligesom han har sagt
om fru Gabel, sit eget parti. Ved hans fald vilde ingen
kendes ved ham, og der er næppe bleven fældet nogen
tåre over ham af andre end af den ulykkelige unge
dronning, hvis hjerte endnu hængte ved den mand, der
havde bragt sorg og skam over hende, men hvem hun
også skyldte de få lykkelige dage, hun havde havt i Dan-
mark, i hvilke „hun sang som en engel og var skøn som
kærligheden“.
